

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра міжнародних відносин та суспільних комунікацій**

**ЗОВНІШНЯ ТА БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ПІСЛЯ
ЇЇ ВИХОДУ З ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав: студент 6 курсу 603
групи, спеціальності 291
міжнародні відносини, суспільні
комунікації та регіональні студії

Грицик Ярослав Миколайович

Керівник: д. політ. наук, професор

Федуняк Сергій Георгійович

Рецензент _____

**До захисту допущено:
на засіданні кафедри протокол № ____
від «__» місяць _____ 2022 р.
д. політ. наук., зав. кафедрою _____ Макар В. Ю.**

Чернівці – 2022

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота за темою «Зовнішня і безпекова політика Великої Британії після виходу з Європейського Союзу» присвячена дослідженню передумов, сучасного стану та наслідків виходу Великої Британії з Європейського Союзу.

У роботі проаналізовано причини та наслідки виходу Великої Британії із членства ЄС. Крім того, розглянуто історію участі Великобританії в ЄС як одиниці зовнішньої політики та історії міжнародних відносин. З'ясовано одну з ключових характеристик Великобританії в контексті її відносин з континентальною Європою. Встановлено принципову позицію Великобританії, яка поступово еволюціонувала від рішуче антиєвропейської риторики до більш активної участі в європейській політичній інтеграції. Проаналізовано ініціативи та зусилля Великої Британії щодо впливу на динаміку процесу інтеграції.

У роботі доведено залежність Великої Британії від європейського ринку та наведено статистичні дані її відсоткової частки ВВП. Наведено характеристику очільництва уряду Британії Терезою Мей. Розглянуто ключові питання виходу Великої Британії з ЄС та основні аспекти проблем переговорів.

Розглянуто причини відставки Терези Мей, яка зіткнулася з жорсткою протидією власного кабінету міністрів своїми останніми пропозиціям по Брекситу. Проаналізовано подальшу позицію Великої Британії у переговорах з ЄС та наведено основні моменти прем'єрства Бориса Джонсона. Розглянуто новий варіант угоди про вихід та нове вирішення проблеми кордону між Північною Ірландією і Республікою Ірландія в контексті виходу Британії з членства.

Робота складається зі вступу, трьох розділів і висновків, викладена на 93 сторінках, проілюстрована 3 рисунками та 1 таблицею. Список джерел літератури містить 77 посилань.

Ключові слова: Велика Британія, Європейський союз, інтеграція, уряд, Брекзит, кабінет міністрів, Північна Ірландія, Республіка Ірландія.

ABSTRACT

Qualification work on the topic "Foreign and security policy of Great Britain after leaving the European Union" is devoted to the study of the prerequisites, current state and consequences of Great Britain's withdrawal from the European Union.

The paper analyzes the causes and consequences of Great Britain's withdrawal from the EU. In addition, the history of Great Britain's participation in the EU as a unit of foreign policy and the history of international relations is considered. One of the key characteristics of Great Britain in the context of its relations with continental Europe is clarified. The principled position of Great Britain has been established, which has gradually evolved from resolutely anti-European rhetoric to more active participation in European political integration. Initiatives and efforts to influence the dynamics of the integration process are analyzed.

The work proves the dependence of Great Britain on the European market and provides statistical data on the percentage share of GDP. Theresa May's leadership of the British government is described. The key issues of Great Britain's exit from the EU and the main aspects of the negotiation problems are considered.

The reasons for the resignation of Theresa May, who faced fierce opposition from her own cabinet to her latest Brexit proposals, are considered. The further position of Great Britain in the negotiations with the EU is analyzed and the main moments of Boris Johnson's premiership are given. A new version of the withdrawal agreement and a new solution to the border problem between Northern Ireland and the Republic of Ireland in the context of Britain's withdrawal from membership was considered.

The work consists of an introduction, three sections and conclusions, laid out on 93 pages, illustrated with 3 figures and 1 table. The list of literature sources contains 77 references.

Key words: Great Britain, European Union, integration, government, Brexit, cabinet, Northern Ireland, Republic of Ireland.

ЗМІСТ

ВСТУП

Розділ 1. Теоретико-методологічні засади вивчення політики Великої Британії після завершення «холодної війни»..... 9

1.1. Основні підходи до аналізу зовнішньої політики Великої Британії 9

1.2. Джерельна база дослідження 26

Розділ 2. Передумови кризових явищ у відносинах Великої Британії та ЄС.....37

2.1. Соціально-економічні наслідки та загрози для Великої Британії та ЄС внаслідок дезінтеграції 37

2.2. Політична складова дезінтеграційного процесу у Європі 57

Розділ 3. Особливості зовнішньої політики Великої Британії після виходу з ЄС 65

3.1. Обрання нового прем'єр-міністра та підготовка позиції Великої Британії у майбутніх переговорах..... 65

3.2. Вихід Великої Британії з Європейського Союзу за прем'єрства Бориса Джонсона та його наслідки 69

Висновки

Список використаних джерел

ВСТУП

Актуальність теми. Сполучене Королівство Великобританії було та залишається одним із важливих структурних одиниць європейського світу. Свого часу Великобританія була незамінним членом ЄС у контексті безпекової політики. Історично, Королівство Великої Британії йшло складним шляхом, залишаючи на сторінках історії Європейського Союзу видатних політичних діячів, які свого часу зробили чимало для своєї держави та інших держав-членів ЄС.

Актуальною є дана тематика дослідження, адже Велика Британія свого часу задала напрям певного протистояння правилам ЄС. Після цього процесу, а саме процесу Брекзиту, коли Британія вийшла з ЄС, чимало країн перестали сліпо вірити у безхмарну репутацію та благо ЄС. Волевиявлення британського народу сталось 23 червня 2016 року, коли відбувся референдум, на якому було проголосовано про вихід Великобританії з ЄС. Така ситуація дає зрозуміти, що політичні еліти Британії за всю історію так і не змогли втілити національні інтереси в постулати та цінності ЄС.

Вибір Великобританії для вивчення як колишнього учасника процесу європейської інтеграції обумовлений історичною роллю країни як одного з ключових суб'єктів європейської та світової міжнародної політики, потенційного лідера ЄС в області зовнішньої політики і безпеки. Перш за все, вихід Великобританії з ЄС у результаті всенародного референдуму 23 червня 2016 року став каталізатором стану і можливостей європейського інтеграційного об'єднання.

Незважаючи на великий інтерес науковців, істориків та громадських діячів до історії європейської інтеграції, простежується певна відсутність належної уваги до заявленої тематики, особливо комплексних досліджень про наслідки виходу Великобританії із Європейського Союзу. Крім того, небагато праць, пов'язаних із аналізом східноєвропейської політики ЄС, внеском Королівства у зовнішньополітичну співпрацю союзників, роль Британії у

економічному житті ЄС. Тому дебати щодо проблематики виходу Великої Британії з Європейського Союзу мають сьогодні велике значення в більш широкому питанні європейської інтеграції та розвитку, зокрема, мова йде про праці Й. Фішера [37, с. 336], Д. Даннена [14, с. 696], М. Геффернена [4, с. 464], Ф. Бінді [44, с. 339-348], І. Девідсона [54, с. 1-17], так і серед українських науковців, зокрема, це статті Д. Скляренка [34, с. 188], І. Судака [35, с. 202-214] Грубінки [13, с. 20-32], Т. Гогунської [5, с. 20], М. Гнатюка [6, с. 33-39], С. Віднянського [2, с. 395] та інших.

Мета дослідження – проаналізувати важливі питання та історичні події під час участі Великої Британії у процесах ЄС та зокрема охарактеризувати причини, умови та наслідки виходу Великобританії з ЄС для обох сторін.

Для досягнення мети необхідно було виконати нижчеперелічені **завдання**:

1. з'ясувати стан тематики та проблеми, систематизувати та охарактеризувати її актуальність;
2. дослідити основні підходи до аналізу зовнішньої політики Великої Британії;
3. проаналізувати джерельну базу дослідження;
4. вивчити соціально-економічні наслідки та загрози для Великої Британії та ЄС внаслідок дезінтеграції;
5. виявити політичну складову дезінтеграційного процесу у Європі;
6. дослідити обрання нового прем'єр-міністра під час Брекзиту та оцінити позицію Великої Британії у переговорному процесі;
7. проаналізувати вихід Великої Британії з Європейського Союзу за прем'єрства Бориса Джонсона.

Об'єктом дослідження. Об'єктом дослідження визначено європейський вимір зовнішньої політики Великобританії та період брекзиту на фоні модерністських трансформацій державних систем країн ЄС.

Предмет дослідження. Предметом дослідження виступають особливості функціонування держаних інститутів Великої Британії під час виходу з ЄС та особливо після Брекзиту.

Методи дослідження. Методи дослідження обумовлені предметом та завданнями роботи. Дослідження ґрунтовне на ґрунтовних принципах історизму та проблемності (для аналізу політичної складової дезінтеграційного процесу у Європі); багатофакторності, застосуванні міждисциплінарного підходу (для дослідження соціально-економічних наслідків для Великої Британії та ЄС дезінтеграційного процесу). Під час дослідження використано методи аналізу, узагальнення та порівняння, а також системного і структурно-функціонального аналізу (для дослідження позиції Великої Британії у майбутніх переговорах, а також для оцінки майбутнього прем'єрства Б. Джонсона).

Хронологічні та географічні рамки дослідження. Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1972 – 2022 рр., де нижня хронологічна межа обумовлена січнем 1972 р. – підписання договору про приєднання Великої Британії до Європейського Союзу, а верхня – два роки після того, як Велика Британія внаслідок процесу Брекзит перестала бути офіційним членом Європейського Союзу 31 січня 2020 р. В даному випадку географічні рамки дослідження охоплюють переважно територію сучасного Європейського Союзу, а також США.

Джерельну базу дослідження складають науково-методична та довідкова література, вихід Великої Британії з Європейського Союзу, нормативно-правові акти, різні види документів, наукові публікації вітчизняних та зарубіжних вчених з багатогранної проблематики дослідження угоди та двосторонні договори, статистичні дані, представлені на основі роботи. База джерел дозволила повною мірою висвітлити тему даного дослідження і виконати поставлене завдання.

Практична значимість роботи полягає в тому, що виконано прикладне обґрунтування отриманих результатів і проаналізовані рекомендації щодо

перспектив подальшого функціонування зовнішньої політики Великобританії після виходу з ЄС.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що проведено теоретичне узагальнення та проаналізовано рекомендації щодо перспектив подальшого функціонування Великої Британії після виходу зі складу Європейського Союзу. Вперше на основі залучення та комплексного аналізу історичних джерел та літератури здійснено дослідження важливості Великої Британії у функціонуванні державних інститутів у контексті практики ЄС. Розглянуто ЄС як одиницю періоду трансформацій системи міжнародних відносин.

Структура і обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел. Обсяг роботи 93 сторінки друкованого тексту, у тому числі: 1 таблиця, 4 рисунки, список використаних джерел налічує 77 найменувань.

Розділ 1

Теоретико-методологічні засади вивчення політики Великої Британії після завершення «холодної війни»

1.1. Основні підходи до аналізу зовнішньої політики Великої Британії

Як відомо, однією з ключових теорій європейської інтеграції є теорія федералізму, що датується початком XIX-го століття. Головною метою федералізму було створення «Союзу європейських націй» і одночасно зміцнення позицій Франції в регіоні у зв'язку із закінченням Першої світової війни. Наступний етап розвитку федералізму в Європі продовжився після закінчення Другої світової війни. Слід зазначити, що федералізм в контексті європейських інтеграційних процесів має місце бути виключно при поєднанні добровільної відмови народів і урядів від свого політичного суверенітету і при створенні сукупності національних органів, яким будуть делеговані повноваження для прийняття рішень, які поширюються на держави-члени спільноти [8, с. 656].

Отже, в рамках ЄС виник, так званий, «дуальний федералізм»: незважаючи на створення наднаціональних органів влади, ЄС не має права приймати законодавчі органи без згоди держав-членів. Федералістська теорія європейської інтеграції в якості свого фундаменту має на увазі створення єдиної зовнішньої політики безпеки, але перша ідея єдиної Європи зі створення об'єднаної обороною інфраструктури не була реалізована.

Говорячи про політику розширення ЄС, федералізм спирається на збереження єдності та різноманітності в політиці чи в наднаціональних інститутах ЄС, концентруючись виключно на кінцевому продукті інтеграційного процесу без урахування можливого виходу з асоціації. Можна стверджувати, що теорія федералізму себе не виправдала в контексті прецеденту з виходом Сполученого Королівства з ЄС [10, с. 175-181].

Варто сказати, що важливу роль відіграла для Великої Британії Друга світова війна. Після Другої світової війни в Західній Європі вперше були

створені об'єктивні умови для практичного успіху ідеї об'єднаної Європи. Кожен з його суб'єктів має унікальний історичний досвід формування та реалізації регіональної політики, спрямованої на пошук свого місця в системі міжнародних відносин. Великобританія не стала винятком, адже її особливий історичний шлях як невід'ємного суб'єкта європейської політики є ключем до розуміння стратегії уряду щодо його участі в регіональних інтеграційних процесах. В результаті Другої світової війни Великобританія стала одним з переможців з традиційними слідами глобальних амбіцій та імперського статусу. На тлі стрімко зростаючого міжнародного впливу США і соціально-економічної незахищеності Британська імперія поступово йшла в минуле. У повоєнні десятиліття пріоритети національної політики визначалися прагненням ліквідувати залишки колоніальної імперії в рамках післявоєнної системи міжнародних відносин, а значить, і можливою втратою національного статусу. світова наддержава [9, с. 6-17].

З часом відбулося розширення ЄС, коли в блок вступили держави Східної Європи, які в свою чергу не були готові до євроінтеграції, тим самим перерозподіливши бюджет ЄС не на користь держав, що стояли біля витоків об'єднання. До того ж, Євросоюз зіткнувся з такою проблемою як міграційний криза, яка і стала каталізатором дезінтеграційних настроїв в Великій Британії в сукупності з такими факторами як високий внесок Туманного Альбіону в бюджет ЄС і незадоволеність англійців політикою наднаціональних інститутів ЄС [11, с. 46-47].

Як уже згадувалося, континентальна Європа активно шукала найкращу структуру для інтеграції країн Західної Європи за участю США в умовах холодної війни. Дюнкеркська угода між Францією та Великобританією у 1947 році започаткувала процес інтеграції регіональних держав у сфері безпеки. З ініціативи Лондона в 1948 році було підписано Брюссельську конвенцію про створення Західноєвропейського союзу, який у 1954 році з приєднанням Німеччини було перейменовано на Західноєвропейський союз. Однак бажання об'єднати зусилля для подолання наслідків війни, яка спустошила європейські

держави, незабаром виявила відмінності у структурі, механізмах та підході до цілей такого союзу. Проте кордони між євроцентричним та атлантичним проектами європейської системи безпеки, представленими у Західній Європі Францією та Великобританією, були позначені. Лідери останньої виступали проти створення європейської армії з наднаціональною адміністративною структурою, що передбачала Паризька конвенція 1952 про Європейський оборонний союз [10, с. 175-181].

Створення НАТО довело, що без сил США неможливо гарантувати європейську безпеку в ситуації протистояння блоків. Великобританія була змушена швидко перебудувати свою регіональну стратегію лідерства у сфері безпеки з нереалістичного уявлення про світову державу на «лідера другого рангу» і «особливого» союзника США. На плечі англо-американської коаліції, що представляла атлантичну солідарність в особі радянського блоку, ліг тягар забезпечення безпеки Західної Європи протягом понад 40 років [9, с. 8-9; 10, с. 177].

У. Черчилль не хотів розуміти значення та мету Великої Британії в європейському союзі чи точніше у Європейському економічному співтоваристві (ЄЕС). Саме тому, спираючись на бачення прем'єр-міністра, уряд хотів компенсувати тісну асоціативну співпрацю з Європою союзом із США та країнами Співдружності. Вітермінована тимчасово участь у об'єднанні на фоні втрати імперії і зростаючого інтересу Штатів до європейської асоціації мала на меті компенсувати втрату значення королівств. Іншими словами, така участь розглядалася як спосіб певною мірою врівноважити вплив Франції та Німеччини [12, с. 16; 13, с. 27-28].

У 1957 році Велика Британія відмовилась від участі в інтеграційних об'єднаннях. Вона не брала участі у підписанні Римських договорів в рамках створення ЄЕС, оскільки її представники виступали проти спільного зовнішнього тарифу, несумісного з преференціями в межах Співдружності, а також хотіли обмежити співпрацю утворенням зони вільної торгівлі. Проте вже восени 1961 року британський уряд вирішив розпочати переговори про вступ

до ЄЕС. Бажання домогтися особливого статусу в Співтоваристві змусило Великобританію прийняти тактику поступового і жорсткого обговорення всіх питань, що призвело до затримок у переговорах. Події загострилися, коли Америка розповіла про рішення створити Атлантичний альянс з Західною Європою. В той же час Великобританія прийняла рішення бути гарантом для США. Але такий порядок речей та статус асоційованого союзника ЄЕС викликав обурення з боку уряду Г. Макміллана.

Як відомо, 11 травня 1967 року Великобританія разом з Ірландією і Данією подала другу заявку на вступ до ЄЕС, а 24 липня до них додалася Норвегія. Передбачаючи можливість того, що інші країни ЄЕС можуть помиритися з Великобританією, Шарль де Голль прийняв рішення закрити вступ до Співтовариства, якщо не буде проведено відкритих переговорів з членами. Тим самим він вказав на потребу покращення економічної ситуації. Усі в той час розуміли, що поки Шарль де Голль буде при владі Великобританія не зможе стати повноцінним членом ЄЕС. Вже у 1969 році після відставки Шарля де Голля президент Франції Жорж Помпідю завзято зняв своє вето на членство Великобританії в ЄЕС. Після цього угода про приєднання була підписаний на початку 1972 року [14, с. 696].

Після вступу в ЄЕС у Великобританії за короткий період часу відбулося значне поліпшення економічного розвитку. Однак після вступу Великобританії до Співтовариства проблеми членства в групі тільки посилилися. Розвиваючи атлантистські ідеї, Лондон довгий час не розглядав ЄЕС як ефективний механізм вирішення проблем безпеки, але зміни в системі міжнародних відносин змусили Великобританію, традиційно очолювану євроскептиками-консерваторами, скорегувати свій зовнішньополітичний підхід.

У період правління Дж. Мейджора склалася думка керівництва Великобританії щодо ролі об'єднаної Європи у глобальній та регіональній системі безпеки за збереження ключових принципів політики. Уряд Великобританії підтримав ініціативи Франції та Німеччини щодо створення СЗППБ ЄС, яка стала другою опорою Європейського співтовариства. Однак,

хоча Великобританія могла прийняти вимогу щодо координації політики країн-членів ЄС, інтерпретація найбільш суперечливих частин СЗППБ як європейської опори НАТО відрізнялася від довгострокового бачення прихильників ЄС [13, с. 20-32].

Принципова позиція Великобританії щодо військово-політичних аспектів ЄС поступово еволюціонувала від рішуче антиєвропейської риторики і дещо строгого атлантизму до заохочувальної участі в проєвропейській інтеграції. Цьому зрештою посприяло бажання Т. Блера та Дж. Мейджора посилити національний вплив на загальноєвропейський процес, з метою відмови від участі в «євроні» і поступової зміни напрямку зовнішньої політики і пріоритетів США до стратегічних зон європейського впливу, що виразилося, зокрема, в скороченні американської місії в Європі [21, с. 308]

Однією з ключових характеристик Великобританії є її консервативний характер, іноді навіть незалежно від політичного настрою уряду. Коли було сформовано коаліційний уряд консерваторів і ліберальних демократів, партія Торі не могла ігнорувати своїх партнерів по парламентській більшості і тому відстоювала помірну позицію проінтеграції. Тому Кемерон вибрав у свій кабінет консервативного євроскептика, і прем'єр-міністр описав себе в схожій манері. Політика такого роду керівництва консерваторів призвела до втрати підтримки партії серед широкого загалу та простих громадян, які опинилися під захистом Партії незалежності Великобританії під керівництвом Найджела Фараджа [22, с. 112].

За різними оцінками, під час керівництва Консервативної партії на чолі з Д. Кемероном майже 50 % її членів залишили лави цієї політичної сили. Крім того, двоє членів вийшли з партії Торі у Палаті громад перед загальними виборами 2015 року. Фактично, голова Консервативної партії, яка з 2010 по 2015 рік посідала третину місць у Палаті громад, та інші непарламентські члени партії погрожували усунути Д.Кемерона з посади президента. Як лідер партії, прем'єр-міністр підтримав ідею референдуму про вихід з ЄС влітку 2012 року. Тому, щоб відновити єдність партії та розсіяти виборців-консерваторів, однією

з обіцянок консерваторів у їхньому передвиборному маніфесті 2015 року була реальна зміна відносин із ЄС. Зокрема, було заявлено, що у разі перемоги на виборах консерватори зобов'язуються провести законодавчий референдум про вихід Великобританії з ЄС до кінця 2017 року під час першої сесії новообраного парламенту [27, с. 20].

Важливо відзначити, що референдум відбувся лише після переговорів між урядом та ЄС щодо нових умов членства Великобританії до ЄС. Підданям Її Величності делегується право вирішувати, чи влаштовує їхня нова модель відносин із ЄС. Ініціативу проведення референдуму було вперше висловлено консерваторами, що позбавило опозиційні партії у передвиборчій кампанії ефективного аргументу. Як ви знаєте, так зване зрушення вправо відбулося у Великій Британії. Це зростаючий євроскептицизм серед населення. На виборах до нижньої палати парламенту у травні 2015 року консерватори зробили ставку на можливість проведення референдуму та активно використали її у своїй кампанії, здобувши несподівану перемогу. Вони вибороли стабільну парламентську більшість - 331 місце в Палаті громад, що дозволило торі сформувати однопартійний уряд [23, с. 120-132; 28, с. 1-21].

Слід наголосити, що позиція консерваторів не була такою вже новою і ґрунтувалася на традиційних уявленнях про тетчеризм. Прем'єр-міністр Тетчер підтримала участь Великобританії у Європейському економічному співтоваристві. Водночас вона не вітала створення так званої федеративної Європи і у своїй політиці відстоювала британську національну ідентичність. Після того як Великобританія приєдналася до проекту європейської інтеграції в 1990-х роках, Тетчер 2002 року видала працю-книгу «Мистецтво управління», в якій проаналізувала виклики для Великобританії у зв'язку з процесом єврофедералізму [12, с. 12-17].

У пошуках виходу з ситуації на сторінках своєї книги М. Тетчер заявляє, що очевидний шлях - це якнайбільше працювати над збереженням існуючого порядку і водночас відмовитися від нинішніх і майбутніх механізмів, які шкодять нашим інтересам і обмежують нашу свободу дій. Цей підхід має

працювати з погляду розумних людей, особливо розумних членів Консервативної партії. Зрештою, вона стверджувала, що бажання уникнути непотрібних змін – традиційний атрибут консерватизму [8, с. 656].

Тетчер дуже детально стверджувала, що потрібно обов'язково переглянути умови членства Великобританії в ЄС, наголошуючи на тому, що прості переговори не змінять тенденцію ЄС до федералізації. Вона заявила, що Нас не можна сприймати всерйоз, якщо ми маємо можливість засумніватися в тому, що ми зрештою прийнемо те, що нам пропонують. Звісно, ми маємо бути готові до виконання наших загроз [8, с. 656].

З вищесказаного можна зробити висновок, що ініціатива консерваторів щодо проведення референдуму про майбутнє членство в ЄС - це не практичний захід, продиктований тактичними міркуваннями політичної боротьби, а фундаментальний аспект ідеології британського консерватизму. Варто зазначити, що це не перший референдум про вихід країни з ЄС в історії Великобританії. У 1975 році з ініціативи тодішнього прем'єр-міністра, лідера лейбористів Гарольда Вілсона, був проведений референдум про продовження членства в ЄЕС на нових умовах. Європі цей політичний маневр був сприйнятий як блеф. На ранніх етапах це було пов'язано з тим, що розпливчастий Альбїон потребував союзу з континентом, а не навпаки. Тому лейбористи переконали підданих її Величності в тому, що їм необхідно проголосувати за продовження членства в ЄЕС без істотної економічної вигоди [19, с. 215].

Для партії Торі подібні ідеї, пов'язані з проведенням референдуму, виглядають більш послідовними та переконливими. Після того, як законопроект про референдум про членство в ЄС було внесено до парламенту і він пройшов через Палату громад, лише тоді прем'єр-міністр розпочав так звані неофіційні переговори зі своїми європейськими партнерами. Як відомо, 10 листопада 2015 року у відкритому листі до президента Європейської ради Д. Туску Д. Кемерон натякнув проаналізувати питання реформи ЄС вже на наступному саміті. Іншими словами, він висловив бажання продовжувати

політику гнучкої інтеграції в ЄС. Тут варто сказати, що у деяких випадках інтеграційних процесів пропонується система винятків для держав-членів ЄС, які з будь-яких причин не хочуть брати участь у тому чи іншому інтеграційному проекті. Це допомагає підтримувати баланс інтересів між державами-членами ЄС. Деякі країни беруть участь у поглибленні інтеграції, інші залишаються на узбіччі. Саме політика гнучкої інтеграції дозволила сформувати дворівневу систему ЄС [20, с. 3-11].

Зміни в системі міжнародних відносин, пов'язані з крахом Ялтинсько-Потсдамського політичного світопорядку на межі 80-х і 90-х років ХХ століття, що супроводжуються трансформацією сформованого поля міжнародної безпеки, викликали перебудову світу та центрів впливу. Почалося формування нових центрів впливу, регіональних лідерів з потенціалом глобального впливу.

Як бачимо, Європейський Союз є їх найяскравішим і найуспішнішим прикладом, одним з невід'ємних напрямків і механізмів якого була загальна зовнішня політика і політика безпеки.

Історія створення ЄС у вигляді його попередника ЄЕС і асоційованого співтовариства, створеного в 1957 році, не виключала можливості того, що союз економічної інтеграції, який не має великих міжнародних політичних амбіцій, буде визначати елементи своєї зовнішньої політики [20, с. 3-11].

У повоєнне десятиліття не було жодної можливості для реалізації ідеї політичної інтеграції, особливо її військової складової. Запровадження елемента зовнішньополітичного співробітництва держав-членів Співтовариства відображало необхідність узгодження їх позицій з актуальних питань міжнародних відносин. Деталі політики безпеки ЄС як феномену зовнішньополітичної та військово-політичної регіональної інтеграції неординарні за своєю природою і завданнями, реалізуються на практиці і визначаються складністю системи детермінант. Формування та структурно-функціональне наповнення. Основні з них – нетиповий характер самого Європейського Союзу як міжурядової організації та особливості його зовнішньої політики як національного права та соціальної реальності,

прерогативи її формування та реалізації, які, згідно з традиційними нормами міжнародних відносин, належать державам.

У разі Європейського Союзу, на відміну від економічної інтеграції, яка заснована на визнанні спільних інтересів і делегуванні значної частини національного суверенітету наднаціональним органам управління, механізми політичної інтеграції більш складні, будучи не тільки посиленням елементу інтересів, але і регіональної ідентичності, ускладненої відмінностями в національних і субнаціональних культурах та історичному досвіді, інтересами і пріоритетами держав-членів у відповідних галузях і різними поглядами на питання безпеки [12, с. 12-17].

Зовнішня політика і безпека не підпадають під жодне з відомих раніше визначень будь-якої форми міжнародного співробітництва, що впливає з притаманної природі самого Європейського Союзу, який не є класичною міжнародною організацією. Історично склалося так, що Європейський Союз являє собою поєднання двох різних типів міжнародного співробітництва. Це міжнародна організація і міжурядове об'єднання, засноване на установчому договорі, що включає складне переплетення місій, функціональних повноважень і механізмів їх реалізації [28].

З моменту укладення Маастрихтського договору в 1992 році сфера зовнішньополітичної складової ЄС включає всі питання міжнародних відносин, зокрема, захист міжнародного миру і безпеки, поступове формування спільної оборонної політики і Європейський Союз як суб'єкт міжнародних відносин по відношенню до третіх країн і міжнародних організацій.

В ході вивчення історії участі Великобританії у СЗППБ ЄС необхідно розглянути подвійну природу деяких сегментів функціонування Асоціації. Сюди входить широке коло питань, таких як політика безпеки, незалежна політика безпеки і оборона, які є автономними, але структурно неподільними [33].

Поняття «політика безпеки» в рамках ЄС розуміється у вузькому сенсі, тобто як низка дій держав-членів та інститутів Європейського Союзу,

спрямованих на розвиток військового та військово-технічного співробітництва. Вона включає миротворчість і цивільні гуманітарні операції на регіональному рівні і за межами Асоціації. Вона не передбачає прямих функцій щодо вирішення невійськових питань міжнародної безпеки (наприклад, економічних, екологічних, продовольчих та енергетичних), що впливають з інших областей функціонування ЄС, а також щодо вирішення питань внутрішньої національної безпеки держав-членів. Загальна діяльність Коаліції на міжнародній арені включає в себе.

Загальна зовнішня політика ЄС та Великобританії, також їхня здатність забезпечувати свою діяльність в області безпеки встановлюються в рамках СЗППБ. Наділення ЄС військовими силами і обмеженим оборонним елементом надає йому статус Організації Об'єднаних Націй цивільного характеру з військовим компонентом. У той же час, в сучасному контексті глобалізованого світу непрактично чітко розмежовувати різні аспекти безпеки. Таким чином, політика безпеки ЄС поєднує в собі класичні елементи військово-оборонного співробітництва держав-членів з елементами гуманітарного впливу на більш конкретне зовнішнє середовище. За своєю природою. Це дозволило керівництву Великобританії, який брав участь у створенні такої форми Європейського союзу, скористатися потенційно більш широкими можливостями об'єднання на міжнародній арені, залишаючись вірним традиційній орієнтації національної безпеки [34, с. 188].

Враховуючи особливості організації та функціонування ЄС, можна визначити загальну зовнішню політику і політику безпеки як особливу підсистему багаторівневої взаємодії держав і наднаціональних інститутів у галузі формування, організації та реалізації ЄС. Відносини між представниками Союзу на міжнародній арені, його державами-членами та інститутами і третіми державами, міжнародними організаціями та недержавними структурами. Сюди входять дипломатичні відносини, питання військово-політичної взаємодії та оборонного співробітництва, розвиток проєктів військово-технічного

співробітництва, а також військові та цивільні миротворчі операції за межами спільного ЄС.

Ідеалістичний характер мандата і механізмів ЄС, поряд з традиційним переважанням НАТО як «класичної держави», в цілому відповідає уявленням британського інстемблішменту про структуру міжнародних відносин і міжнародної безпеки в Європі. Це робить участь Великобританії в політичному механізмі ЄС другим після її відносин з США і НАТО. Тому лідери королівства схильні вказувати, що вони можуть пожертвувати інтересами європейської єдності в інтересах «особливого партнерства» з США і трансатлантичного співробітництва [34, с. 188].

Політична лінія керівництва та підхід до зовнішньої політики Великобританії, а також ставлення британської громадськості до участі в ЄС традиційно визначаються трьома основними факторами. По-перше, спрямованість розглянутої у роботі єдиної політики ЄС має свої особливості, пов'язані зі згаданою багаторівневістю, а значить, зі структурною та функціональною складністю реалізації. Політика безпеки виступала для Великобританії як традиційний базовий елемент національного суверенітету. По-друге, зовнішня політика держави завжди залежить від її внутрішньої політики і доповнює її, що особливо актуально у випадку Великобританії і сформованого помірно скептичного і прагматичного ставлення суспільних і політичних кіл до європейської інтеграції. По-третє, Великобританія традиційно тісно пов'язана з США у своїй зовнішній і військовій політиці, що забезпечує країні політичний і військово-стратегічний вплив в Європі. У зв'язку з цим в історіографії існує безліч тверджень про існування дихотомії в стратегічному напрямку зовнішньої політики Великобританії на рівні ЄС і США [26, с. 74].

Виявлені фактори стали результатом впливу визначальних принципів зовнішньої політики Королівства в XX та XXI-му століттях:

- прагматизм;
- принцип парламентського суверенітету;

- глобальний вплив;
- баланс сил;
- спадкоємність;
- атлантизм.

Прагматизм у британській зовнішній політиці має стародавнє історичне коріння і традиційно був наріжним каменем британської зовнішньої політики, особливо щодо континентальної Європи, яка завжди розглядалася як географічний, культурний, духовний і геополітичний регіон, відмінний від Великобританії. Цей принцип заснований на теорії реалізму, з якої випливає державоцентризм, що відкидає передачу функцій і повноважень державної влади наднаціональним інститутам. Звідси класична британська опозиція європейському федералізму. Інтерпретації федералізму і федералізації в об'єднаній Великобританії і континентальних європейських державах розрізняються. Британський федералізм - це ідеологічна і політична тенденція, спрямована на збереження національної єдності.

Британський імперський федералізм історично будувався на ідеї формування нових відносин не між двома або більше суверенними державами, а між колоніями і великими містами (або регіонами). Особлива чутливість до непорушності і неподільності національного (державного) суверенітету, який взагалі притаманний всім державам, є особливістю так званого британського парламентського суверенітету. Розуміння суверенітету у Великобританії відрізняється від розуміння суверенітету в континентальній Європі. В основі відповідних зовнішньополітичних концепцій і принципів лежить питання про обмеження повноважень Великобританії як недержавного інституту, держави, влади на користь частки політичної влади, і в першу чергу парламенту як традиційного втілення демократії. Законодавство на національному рівні і на рівні Європейського Союзу. Передача багатьох повноважень на наднаціональний рівень традиційно викликає несхвалення громадськості. Це пов'язано з передбачуваними загрозами для прийняття рішень з боку зовнішніх, маловідомих інститутів [25, с. 22].

Принцип примусового виконання рішень громад суперечив англійському законодавству. Адже тип національної (англо-американської) правової системи відрізняється від континентальної (романо-германської).

Збереження історичного принципу глобального охоплення в британській зовнішній політиці стало результатом історичної пам'яті суспільства про імперську велич метрополії, тривалого домінування консервативного підходу. дипломатів, прагнення зберегти довоєнний статус країни в новій міжнародній реальності. Її виразником стала доктрина «трьох сфер впливу» післявоєнної зовнішньої політики, спрямованої за межі Європи. Саме з цього почалося сприйняття Великобританією особливого статусу Королівства у світовій політиці, включаючи Європу.

Принцип балансу сил у міжнародних відносинах проявлявся в зусиллях урядів у різні періоди історії з підтримки здатності держав впливати на основні центри сили в системі міжнародної безпеки з метою запобігання надмірного впливу Франції та Німеччини. Західноєвропейський тандем. Ці прагнення були ключовим фактором при подачі Великобританією заявки на членство в ЄС. Традиційний баланс сил в Європі, який Великобританія прагнула підтримувати в 18 і 19 століттях, не втратив свого історичного значення і в 20 столітті. У 1960-х і 1970-х роках під впливом національного розвитку та об'єктивних умов міжнародних відносин, а також під тиском США більшість британських політичних кіл визнала важливість повноцінної участі в європейській інтеграції для підтримки балансу сил між західними Союзниками.

Спадкоємність зовнішньої політики британського уряду пов'язана з колишніми принципами, що проявляються в одночасному прагненні уникнути національної ізоляції від загальноєвропейських процесів і постійному відхиленні ініціатив з поглиблення національного співробітництва. Європейський Союз, вивівши його на наднаціональний рівень управління. Одним з головних факторів цієї спадкоємності були відносини з США є британський атлантизм, заснований на англо-американському історичному і культурному спорідненні, сформувався після Другої світової війни як система

ідей і практичної політики національних урядів на міжнародній арені в ситуаціях конфлікту глобальних блоків, умова членства Великобританії в процесі європейської інтеграції.

Атлантизм - специфічні і відносно нові для Великобританії принципи і елементи її зовнішньої політики, що стали важливими при визначенні місця держави в сучасній системі міжнародних відносин і міжнародній (глобальній) і регіональній системі безпеки. Термін «атлантизм» у науковій літературі не має однозначного тлумачення. Зазвичай його розглядають у рамках наступних підходів (Рис. 1).

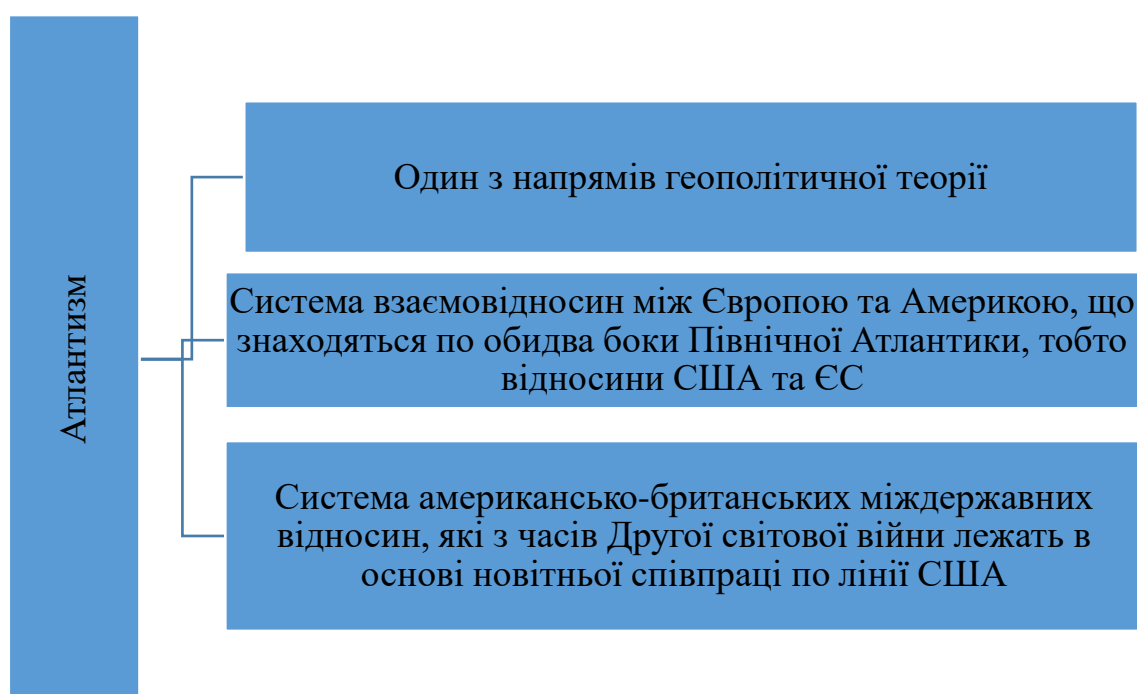

Рис. 1.1 Підходи до визначення поняття атлантизму

Джерело: складено за [24, с. 262]

Атлантизм, як одна з двох парадигм європейської політики, заснований на необхідності підтримувати стратегічний союз з США і зберігати американську присутність в Європі. Ця інтерпретація близька до британського розуміння атлантизму. Водночас варто взяти до уваги розширену версію суті цього явища. Згідно з нею, крім військово-стратегічних і економічних елементів, які визначали умови «холодної війни», фактична суть

трансатлантичних відносин полягає в тісних нормативних, політичних, культурних і соціальних зв'язках між Північною Америкою і Європою [10, с. 179].

НАТО часто відзначається як основне уособлення атлантизму, в той же час відносини США і Великобританії є частиною трансатлантичних відносин. Особливі англо-американські відносини зазвичай інтерпретуються як єдиний постійний принцип британської зовнішньої політики після Другої світової війни. Однак з урахуванням сучасних наукових підходів до пояснення поняття «атлантизм», його можна трактувати як геополітичну теорію, доктрину і орієнтацію міжнародної практики, що реалізує співпрацю між північноамериканськими і європейськими державами. Це об'єднання, створене наприкінці XX - початку XXI століття для захисту спільних соціокультурних (цивілізаційних) цінностей та міжнародних інтересів партнерів з метою протидії та запобігання зовнішнім загрозам.

Тому концепцію атлантизму не можна зводити тільки до англо-американських відносин. Недоречно розглядати їх як принципи британської зовнішньої політики або, швидше, як елементи, що мають на неї істотний вплив. Атлантизм як комплексне явище є одним з основних принципів британської зовнішньої політики.

Дієвість розглянутих принципів британської зовнішньої політики в європейській політиці держави визначила характер концептуального підходу його керівництва до відносин з ЄС та участі в спільній зовнішній політиці. Вони засновані на прагматичній функціоналістській традиції з елементами федералістського співробітництва, екстерналізації, що проявляється в підтримці процесу приєднання до спільноти нових держав-членів, і мінімального інституціоналізму. Концепція міжурядового співробітництва традиційно впливала на національну політику щодо СЗППБ. У той же час, стратегія Великобританії містить елементи ліберальної та ідеалістичної інтерпретації міжнародних відносин, зберігаючи цілісність державно-центричної парадигми [17].

Історична спадкоємність участі в політичному співробітництві (інтеграції) об'єднаних європейських країн займає чільне місце в діяльності уряду Великобританії - послідовна політика просування еволюційного підходу до розвитку інтеграційних процесів і стримування наднаціональних тенденцій федералізму, визнаних не об'єктивною необхідністю, а обов'язковою потребою Нова їх поширення на полі. Згідно з офіційним підходом Великобританії, інтеграція розглядається як співпраця в рамках федерації суверенних держав, поглиблення якої можливе в певних колективно визначених областях спільних інтересів.

В загальному, у роботі використовуючи різні наукові принципи, можна ретельно дослідити політику Великої Британії. Наприклад, застосовуючи принцип історизму, можна простежити витоки створення ЄС, визначити конкретні історичні умови його виникнення і діяльність ключових політичних сил і британської громадськості, участь держави у цій сфері діяльності Асоціації в різні періоди новітньої історії. Дотримання принципу всеохопленості у вивченні питання забезпечується шляхом виявлення характеру і різноманітності пізнаваних явищ і процесів на національному та міжнародному рівні, а також зв'язків між явищами і процесами.

Внесок Великої Британії у процес європейської інтеграції, наукові знання та погляди провідних національних та міжнародних дослідників з питань створення та функціонування зовнішньої політики Європейського Союзу були досягнуті різноманітними методами. Врахування принципу проблемності дозволило сформулювати оптимальну структуру дослідження і критично розглянути витоки, процес формування та розвитку зовнішньополітичної системи ЄС, участь Великобританії у зміні зовнішньої та внутрішньої ситуації на різних історичних етапах, зробити висновки про досягнення і прорахунки уряду Великобританії в різні періоди в стратегії інтеграції, оцінити роль і внесок Королівства в розвиток Європейського Союзу і причини виходу держав із Союзу[14, с. 576].

Принцип багатофакторності зумовив розгляд комплексу факторів, що вплинули на політику Великобританії щодо формування та розвитку ЄС.

Використання системного підходу в ході дослідження дозволило розглянути історію участі Великобританії в СЗППБ ЄС як елемент зовнішньої політики Великобританії та історії міжнародних відносин. Національна європейська політика на рівні відносин з ЄС та функціонування СЗППБ інтерпретується як складна дворівнева система з власною організаційною структурою, загальними факторами розвитку та механізмами взаємного впливу.

Діалектичний підхід дозволяє розглядати СЗППБ ЄС як складну динамічну систему з точки зору принципів, правил, механізмів історично сформованих відносин між державами-членами, інститутами союзу і мінливих підходів Королівства. Політична система до європейської інтеграції. СЗППБ як компонент ЄС з точки зору усталених наукових підходів є нетиповим об'єктом дослідження [24, с. 86].

Таким чином, нав'язуючи цю подвійну модель, британський уряд прагнув нав'язати умови своїм європейським партнерам, стримати поглиблення інтеграції та уникнути ізоляції всередині Союзу. Мінімалістський секторальний підхід приніс користь політиці Великобританії у Європі, але супроводжувався загрозою дезінтеграції.

З урахуванням розглянутих концептуальних принципів, цілей та завдань дослідження процес його проведення зумовив необхідність застосування комплексу наукових принципів, підходів та методів до аналізу зовнішньополітичної діяльності Великобританії. Елементи методології моделювання використовуються для формування загальної картини інституційної та функціональної структури зовнішньої політики Великобританії.

Застосування статистичного методу пояснюється необхідністю представити кількісні параметри внеску цієї держави в розвиток військового та оборонного комплексу Великобританії та ЄС, а також показати порівняння з можливостями основних партнерів ЄС у сфері безпеки - США і НАТО, і

Європейського Союзу в організації та здійсненні їх операцій і місії внесок Королівства.

Використання термінології дозволило сформувати ієрархію ключових термінів і понять в та уточнити їх зміст і обсяг як передумову для коректного використання в роботі. Усі методи та принципи, які були використаними для можливості характеристики зовнішньої політики Великої Британії, дали можливість виділити найбільш гострі питання для обговорення тематики даної роботи, зокрема про причини та наслідки виходу Королівства з ЄС, про яке буде йти мова у розділі 2 роботи.

1.2 Джерельна база дослідження

Зважаючи на специфіку завдань роботи виникла необхідність залучити комплекс джерел інформації, які б дозволили всесторонньо висвітлити різні сторони обраної тематики та були спрямовані на її максимальне розкриття. Використані під час дослідження джерела можна поділити на групи, наведені на рис. 1.2:

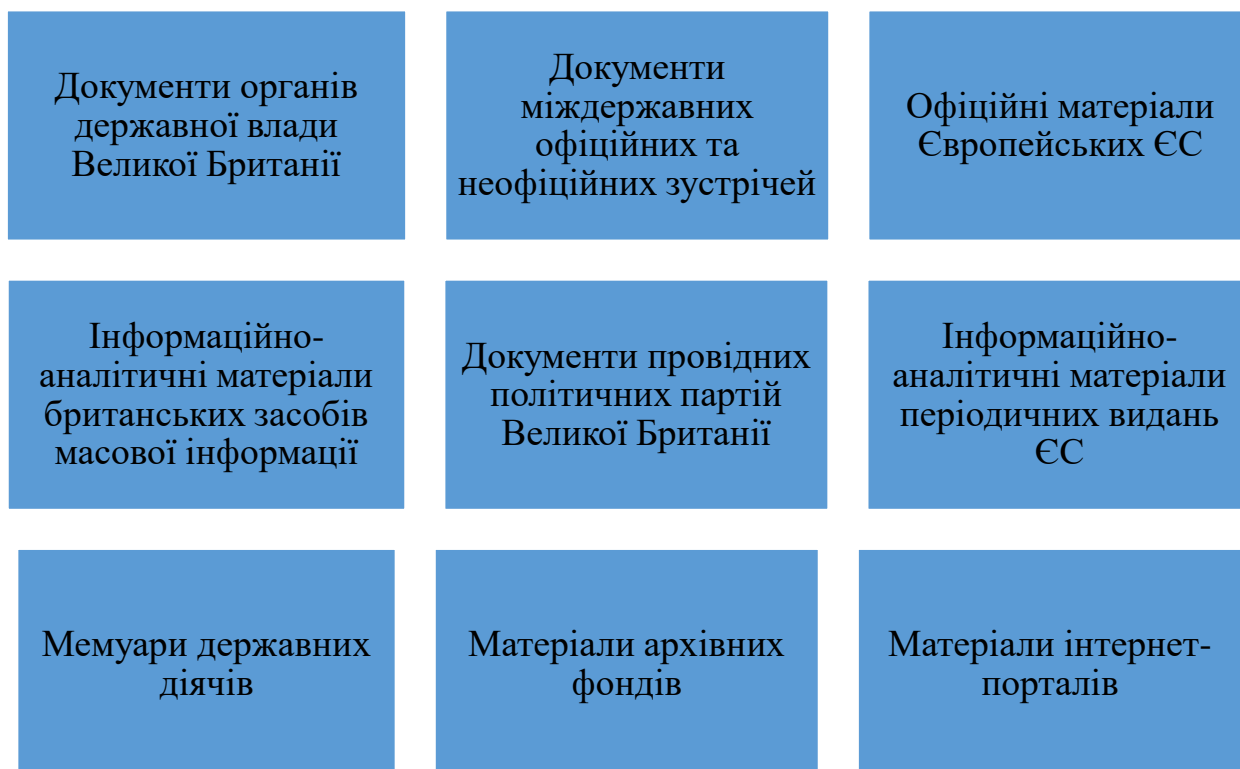

Рис. 1.2 Поділ використаних джерел дослідження на окремі групи

Джерело: складено автором

Є потреба охарактеризувати кожен з вищеназваних груп. Матеріали фондів архівів. Значна кількість архівних матеріалів є в електронному форматі як на офіційних сайтах великих архівних установ, так і в особистих фондах британських політиків. По-перше, це Урядовий електронний фонд Національного архіву Великобританії, у якому зберігаються архівні матеріали про діяльність прем'єр-міністрів У. Черчилля, Т. Блера та інших ключових постатей новітньої історії країни, що важливо для британських досліджень. Історія європейської політики царства. До них належить, зокрема, офіційна колекція протоколів засідань британського уряду [75].

Матеріали Архівного фонду М. Тетчер у вигляді електронних копій документів на офіційному сайті Фонду Маргарет Тетчер стали важливими у вивченні участі Великобританії у СЗППБ ЄС. Вони включають тексти листів, стенограми прес-конференцій, інтерв'ю ключовим ЗМІ колишніх прем'єр-міністрів Великобританії та інших офіційних осіб, листи та телеграми послів Великобританії у ключових західноєвропейських державах, звіти про діяльність уряду. На рівні інститутів Європейського співтовариства – аналітичні звіти Міністерства закордонних справ Великобританії. Також певну цінність становлять заяви провідних британських політичних діячів з кінця ХІХ до початку ХХІ століття [60; 61].

Наступну групу джерел склали документи державних органів Великобританії. До них відносяться витяги із слухань в парламентських комітетах. Можливість вивчити позиції парламентських партій з актуальних питань європейської політики, розстановку сил у парламенті та особливості політики уряду з різних питань міжнародного життя та європейської інтеграції.

У цю групу джерел входять Стратегія зовнішньої політики, Стратегія безпеки і оборони та Огляд безпеки і оборони, які регулярно випускаються з кінця 1980-х років. У «Білій книзі» про участь урядових делегацій у міжурядових зустрічах ЄС підкреслюється модель Великобританії в

Європейському Союзу. Деякі уряди Великобританії опублікували програми роботи, що містять інформацію про участь держави в ЄС [63; 70].

Іншу групу джерел складають офіційні документи Європейського співтовариства та Європейського союзу, включаючи основні договори Європейського економічного співтовариства (Римський договір 1957 року, Єдиний європейський акт 1986 року) та Європейського союзу (Маастрихтський договір 1992 року, Амстердамський договір, Ніцький договір 2000 року, Конституційний договір 2004 року, Лісабонський договір 2007 року). У зв'язку з особливою юрисдикцією європейських інститутів до цієї групи входять рішення самітів, заяви та декларації Європейської ради, рішення та заяви Ради Європейського Союзу та звіти Європейської комісії. До нього не входять законодавчі акти Європейського парламенту та Комісії [59].

Інша група включає матеріали міжнародних організацій, які стосуються функціонування структури ЄС, членом яких є чи була Великобританія. В основному це документи Західної Європи, представлені установчим договором, програмним документом її діяльності та Декларацією саміту глав держав та урядів країн-членів ЄС [69].

Деякі групи представлені документами міжурядових зустрічей найвищого рівня та неформальних міжурядових зустрічей різних рівнях. Це декларації та заяви сторін на численних двосторонніх зустрічах Франції та Великобританії, самітах глав держав та урядів ЄС та в інших формах. На додаток до того, що стало звичайною практикою в європейській дипломатії, до цієї групи також належать заяви двосторонніх міжурядових зустрічей на рівні США та Великобританії.

Крім того, хотілося б виділити літературу у вигляді груп джерел, які сформували документи основних політичних партій Великобританії. Передвиборні маніфести Консервативної, Лейбористської та Ліберально-демократичної партії; виступи лідерів партій на партійних конференціях у засобах масової інформації. Тексти дозволяють вивчити офіційну позицію

лідера кожної партії з питань розвитку Європейського Союзу. Вказаний матеріал широко представлений, зокрема, на офіційних сайтах партії [71; 76].

Також існує група джерел, представлена роботами та мемуарами ключових політичних діячів Великої Британії. Ця група джерел дозволяє знайти погляди ключових британських політиків та їх мотиви ухвалення важливих рішень, особливості формування британського зовнішньополітичного курсу на європейську інтеграцію, особливості виходу з ЄС після його закінчення [75; 79].

До однієї з останніх груп входять інформаційні та аналітичні матеріали з друкованих ЗМІ Великобританії та США, офіційних парерових та електронних видань ЄС, великих інформаційних агенцій та інтернет-порталів. Використовуються матеріали з британських періодичних видань, таких як Times та Daily Mail.

У ході дослідження також використовувалися публікації з NATO Review, офіційного інформаційного видання НАТО. Всі ці видання опублікували низку інформаційно-аналітичних статей та інформації з питань зовнішньої політики Європейського Союзу та формування військових механізмів, співробітництва ЄС та НАТО, зовнішньої політики Великої Британії та її відносин із Альянсом. Для дослідження [54].

Інформаційний матеріал про інститути ЄС включає статистичні звіти, які публікуються в офіційних журналах Європейської Комісії, що показують результати опитувань щодо ставлення громадян ЄС до зовнішньополітичної діяльності Асоціації. Численні інформаційні ресурси з історії європейської інтеграції надають матеріал з історії політики міжнародної безпеки Великобританії. На сайті представлено добірку статей з актуальних питань міжнародних відносин, європейської політики Великобританії та відносин Великобританії з ЄС. Ресурси з європейської політики США, взаємодії США і ЄС та відносин США і Великобританії доступні в Британо-Американській інформаційній раді з безпеки [72; 73].

Крім того, варто згадати інформаційні ресурси провідних світових інформаційних агентств на інтернет-сайтах з докладними повідомленнями про відносини Великобританії та ЄС. Під час дослідження також використовувалися аналітичні матеріали українських інтернет-видань, що мають відношення до теми дослідження.

Варто акцентувати на окремих працях українських та іноземних науковців та політиків, які були використані у якості джерельної бази дослідження. В загальному, історичні джерела щодо участі Великої Британії у функціонуванні Європейського Союзу можна розділити на три групи, які так чи інакше переплітаються за проблематикою та тематикою різних періодів:

- джерела історичні про створення безпекового та зовнішньополітичного простору ЄС;
- роботи щодо участі Великої Британії у європейській інтеграції та її існування після виходу із членства ЄС;
- роботи, присвячені конкретній темі участі Великої Британії у СЗППБ ЄС під час та після виходу.

Перша група складається в основному з робіт ряду національних експертів, які вивчають загальні аспекти історії СЗППБ ЄС (його сутність, походження, статус, структуру і функціональний зміст). ЄС. у комплексному вивченні цього питання варто виділити одну з перших спеціальних монографій вітчизняної історіографії А. Мартинова. У ньому аналізується вплив розширення ЄС на оборонну політику і його відносини з НАТО, а також на еволюцію Асоціації зовнішньополітичних дій [25, с. 22]. У публікації В. Рудої висвітлюється динаміка розвитку ЄС у 1990-ті роки, фактори, що зумовили становлення його політики, результати досліджень національних позицій щодо Маастрихтського та Амстердамського договору [30, с. 6-16].

Е. Магда [23, с. 120-132], О. Павленко [28, с. 283] і Т. Сауряк [31, с. 695-705] писали про вивчення проблематики безпеки й оборони європейського континенту. Серед іншого, вони стосуються участі Великобританії у створенні збройних сил і, в деякій мірі, адміністративних одиниць ЄС. У статті О.

Семенюк, в контексті аналізу еволюції ЄС по відношенню до концептуального шляху розвитку Великобританії, висвітлював питання стіорення СЗППБ [32, с. 20].

Враховуючи важливий вплив США на світову політику і функціонування європейської системи безпеки, а також партнерство між США і Великобританією, публікація, що містить аналіз стратегії США щодо розвитку військових аспектів Європейського Союзу, має велике значення. У статті М. Миронової розглядається еволюція відносин між США і ЄС у постбіполярний період [25, с. 22]. Стаття Д. Склярєнка включає огляд європейської інтеграції (кінець 20-го - початок 21-го століття), членства в НАТО і стратегії США щодо ЄС [34, с. 188].

Наступну підгрупу утворює вивчення історії розширення Європейського Союзу і політики «сусідства», яка стала важливою частиною європейської політики Великобританії. У рамках свого докторського дослідження В. Копійка провела комплексний аналіз феномену розширення ЄС, його витоків, концептуальних і теоретичних основ, практичних аспектів реалізації та геополітичних наслідків. Монографія М. Яковенка [42], присвячена дослідженню європейської політики сусідства, її сутності та модифікацій, має велике значення для вивчення східноєвропейської політики Великобританії в контексті Північно-Східного Європейського Союзу ЄС.

Другу групу періоду участі Великобританії в СЗППБ ЄС складають роботи дослідників, присвячені зовнішній (європейській) політиці та участі цієї країни в європейській інтеграції. Виходячи з принципу хронологічного порядку, перша увага приділена роботі дослідників над питанням взаємин Великобританії з Європейським співтовариством до 1990 року. Це підкреслює історію формування особливої позиції країни в інтеграційному процесі.

Дослідження Т. Гогунської присвячене особливостям формування та реалізації зовнішньополітичної стратегії М. Тетчер на європейському та американському напрямках [5, с. 20]. Звертаємо увагу на розділи спільної

монографії С. Віднянського та А. Мартинова. Вони присвячені У. Черчиллю і М. Тетчер, останнім ідеологам зовнішньої політики Великобританії [2, 395 с.].

У контексті формування стратегій і реального досвіду участі Великобританії в європейській інтеграції велику увагу привернуло дослідження І. Нечаюка про феномен «евроскептицизму» [28, с. 1-21]. Автор показує, що Великобританія зіграла центральну роль у виникненні і поширенні євроскептицизму. Прямий вплив британського євроскептицизму відчувався і в СЗППБ.

Інша підгрупа другої групи істориків займається комплексним історичним дослідженням питання участі Великобританії в європейській інтеграції. Робота О. Неприцького [26, с. 230] була першим дисертаційним дослідженням в Україні з цього питання. У монографії М. Яковенка представлені результати дослідження основних аспектів зовнішньополітичної діяльності британського уряду в другій половині 20-го - початку 21-го століття [40, с. 400; 42, с. 227].

Автор одним з перших у вітчизняній історичній науці зосередився на аналізі політичних компонентів європейської інтеграції, зокрема, політики керівництва Великобританії у формуванні політики безпеки ЄС. У монографії В. Крушинського представлено дослідження широкого кола питань, пов'язаних з участю Великобританії в процесі європейської інтеграції [22, с. 120-132]. Серед публікацій В. Копійки - аналіз принципів британської політики в галузі європейської інтеграції та впливу держави на процес створення Союзу [18, 344 с.].

Стаття Т. Кандуби «Атлантизм у зовнішній політиці уряду Тоні Блера» є комплексним дослідженням феномену британського атлантизму. Лондонські механізми реалізації стратегії безпеки, спрямовані на гармонізацію співпраці між ЄС і НАТО, вплинули на формування СЗППБ [19, с. 3-11]. Дослідження М. Вородіна прояснює питання про роль США і Великобританії в реформах НАТО 1990-х і початку 2000-х років в контексті адаптації до нових реалій європейської безпеки [3, с. 22].

Потрібно визнати той факт, що у вітчизняній історіографії практично немає досліджень, які мали б пряме висвітлення проблеми участі Великої Британії в європейській інтеграції в той чи інший конкретний період. Серед нечисленних публікацій виділяється стаття І. Судака. У цій роботі автор аналізує деякі аспекти зовнішньополітичної діяльності консерваторів у відносинах країни із США [35, с. 202-214].

Третю групу істориків складають роботи, спеціально присвячені питанню участі Великобританії в процесі становлення і розвитку Європейського Союзу. В. Крушинський приділив особливу увагу аналізу позиції країни з питання участі Великобританії у зовнішньополітичних механізмах ЄС і формування європейського військово-політичного співробітництва [22, с. 471].

Спеціальне дослідження з питання розширення ЄС та участі Великобританії в ЄС у період з 1997 по 2010 рік було запропоновано І. Черінко [38, с. 310-317]. Великобританія вважається «найбільшим експансіоністом» серед західноєвропейських країн, оскільки вона активно підтримувала масштабне розширення ЄС у період з 2004 по 2007 рік. Водночас дослідники не розглядають розширення Спільноти як невід'ємний компонент СНД. В аналітичній публікації, присвяченій розвитку європейського військового потенціалу і ролі Великобританії, ми звертаємо увагу на статтю К. Заремба [17]. У контексті аналізу перспектив європейських федералістських ідей щодо формування європейської армії автор даної публікації прояснив причини негативної позиції уряду Д. Кемерона з цього питання.

Серед небагатьох публікацій американських дослідників, присвячених питанню організації та функціонування СЗППБ ЄС, виділимо монографію М. Сміта [62]. Дослідник критично підходить до аналізу досягнень і труднощів у розвитку аспектів зовнішньої політики Союзу і простежує її історію з кінця 1950-х років до 2003 року - початку роботи над Конституційним договором. Однак згадані роботи відносяться в основному до історії інституційного розвитку ЄС СЗППБ. Цей дещо спрощений інституційний підхід звужує

простір дослідження і не дозволяє глибше оцінити роль асоціації в глобальному міжнародному процесі.

Історичні витоки, загальні тенденції та особливості формування СЗППБ висвітлив Д. Дайнен. У колективній монографії під редакцією Ф. Бінді представлено низку досліджень італійських вчених, присвячених історії формування та розвитку зовнішньополітичних і військових механізмів Європейського Союзу⁴⁶. Політика добросусідства і розширення ЄС розглядаються як окремі і важливі взаємопов'язані галузі діяльності СЗППБ. Європейські дослідники приділяють особливу увагу питанню формування СЗППБ ЄС.

Питання формування європейської політичної ідентичності, механізми конструювання більш ефективних відносин між ЄС і США у сфері безпеки в контексті історичного досвіду розглядає колишній віце-канцлер Німеччини Й. Фішер [37, с. 336]. Автор аналізує процес формування СЗППБ, політику розширення ЄС і стверджує, що необхідно реалізувати концепцію інтеграції «з різною швидкістю». Експерт справедливо вважає Великобританію «другою лінією» регіональних традицій з відмінним від континентальних держав історичним досвідом, що пояснює специфіку її європейської політики.

Дослідження з історії європейської політики Великобританії та участі країни в європейській політичній інтеграції являють собою ще одну підгрупу континентально-європейської історіографії інтеграційних процесів. У монографії під редакцією О. Даддова висвітлюється історія зовнішньої політики королівства, зокрема, його досвід участі в європейській інтеграції [53]. І. Девідсон аналізує особливості політики Т. Блера в рамках ідеї європейської політичної інтеграції [54].

Говорячи про особливості британської політики, варто відзначити, що Лондон прагнув зберегти роль посередника між Європою і США. Британська ініціатива з розвитку європейських структур безпеки багато в чому відповідала американському баченню цілісності західного співробітництва в галузі безпеки і лягла в основу співпраці між ЄС і НАТО. Угода «Берлін плюс» від 2003 року.

Історичний контекст розвитку європейського середовища безпеки зазнав значних змін після створення ЄС, що поставило перед об'єднаною Європою якісно нові завдання і вимоги. Основним питанням, що викликало розбіжності у відносинах Великобританії з ЄС, була жорстка антиєвропейська політика Кемерона і правлячої Консервативної партії Великобританії.

Іншу підгрупу публікацій утворюють дослідження в американському (атлантичному) напрямку, особливо враховуючи дуже важливу історичну роль факторів ставлення США і Великобританії до європейської інтеграції в цілому і участі Великобританії в СЗППБ ЄС зокрема. національної зовнішньої політики. Як відомо, за особливими відносинами з Великобританією простежується курс дій Вашингтона з країнами континентальної Європи.

Висновки до розділу 1

В історії Великобританії були непрості сторінки в рамках розвитку зовнішньополітичної діяльності. Якби там не було, сьогодні спостерігаються проблеми зовнішньої політики внаслідок виходу Британії з ЄС. Одним з суперечливих історичних процесів розвитку новітньої зовнішньої політики Сполученого Королівства стала участь в європейській інтеграції. З'ясовано, що принцип багатофакторності Великобританії зумовив розгляд комплексу факторів, що вплинули на її політику щодо формування та розвитку ЄС.

Історію участі Великобританії в розвитку ЄС розглянуто як елемент історії міжнародних відносин. Наведено основні підходи до аналізу зовнішньої політики Великої Британії та встановлено, що позиція Великобританії поступово еволюціонувала від рішуче антиєвропейської риторики і радикального атлантизму до більш активної участі в європейській політичній інтеграції через ініціативи і, тим самим, зусилля по впливу на динаміку процесу інтеграції.

Представлено групи джерельної бази, використаної в ході роботи, а також окремі наукові напрацювання, що дозволили достеменно висвітлити тематику та проблематику роботи з метою виконання її завдань.

Розділ 2

Передумови кризових явищ у відносинах Великої Британії та ЄС

2.1. Соціально-економічні наслідки та загрози для Великої Британії та ЄС внаслідок дезінтеграції

Як відомо, Велика Британія розірвала членство у ЄС не зовсім просто. Звісна річ, наслідки такої дезінтеграції мали б бути відчутними для обох сторін. Отож, 23 червня 2016 р. на референдумі 51,9 % британців проголосували за вихід з ЄС, а 48,1 % – за те, щоб країна залишилася у складі ЄС. Ці незначні відмінності в результатах призвели до того, що подальші відносини між Великобританією і ЄС не відразу набули чіткого характеру. Несподіваний результат референдуму викликав великий резонанс у міжнародному співтоваристві, викликавши масові соціальні хвилювання і поставивши уряд Великобританії в складне становище. Лідер Консервативної партії, прем'єр-міністр Девід Кемерон подав у відставку, і після внутрішньопартійного голосування 11 липня Терезу Мей призначили лідером партії і прем'єр-міністром [7, с. 620].

Згідно з текстом Лісабонського договору, кожна держава-член ЄС може вийти зі складу Союзу відповідно до своїх конституційних вимог. Для цього країна інформує Європейську раду про такий намір. Згідно з інструкціями Європейської ради, ЄС повинен провести переговори і досягти угоди щодо деталей процесу виходу держави з об'єднання, беручи до уваги подальші відносини після відділення. Така угода може бути досягнута обмеженою більшістю Європейської ради після отримання згоди Європейського парламенту. Водночас держава, яка посилається на статтю 50, більше не бере участі в засіданнях Європейської ради, а терміни припинення її членства визначаються угодою, досягнутою через два роки після застосування статті 50, або відбувається автоматично [62, с. 291].

Незабаром після призначення прем'єр-міністр Тереза Мей оголосила, що вихід з ЄС за статтею 50 почнеться не раніше 2017 року. Вона зустрілася з

канцлером Ангелою Меркель, яка у свою чергу, сказала, що Великобританії необхідно більше часу для визначення ключових переваг і питань процесу виходу з ЄС [11, с. 46-47]. На відміну від Франції, де політичне керівництво вважало за краще, щоб Великобританія не чекала довгий час, щоб почати вихід з ЄС відповідно до процедур, передбачених статтею 50. Ангела Меркель пояснила, що для правильного здійснення виходу Великобританії не слід поспішати з цим питанням, це було б в інтересах всіх країн-членів ЄС, не кажучи вже про правильну організацію майбутніх переговорів з Брюсселем [19, с. 104].

Важливим аспектом програми Терези Мей було те, що Великобританія не залишиться членом єдиного ринку ні за яких обставин, а буде залежати від досягнення всеосяжної угоди. Вона також висловила впевненість у тому, що це угода з країнами ЄС. Прем'єр-міністр зазначила, що європейські політики, які закликають «покарати» Великобританію за вихід, щоб відмовити інші країни від аналогічних дій, самі шкодять майбутньому європейських країн. У той же час, в уряді Великобританії поки немає чіткої концепції функціонування єдиного простору пересування.

Навіть якщо буде досягнуто всеосяжної угоди з ЄС про продовження участі в єдиному ринку, прикордонний пункт між Ірландією і Великобританією, який довгий час залишався відкритим через присутність обох країн в ЄС, вимагатиме нового рішення. Проблема полягає в тому, що після виходу Великобританії з ЄС британські громадяни зможуть вільно перетинати ірландський кордон. Це дасть їм ті ж права, що і громадянам ЄС, але вже не як громадянам ЄС. Аналогічним чином, згідно з чинним законодавством, громадяни ЄС можуть вільно подорожувати до Великобританії через Ірландію. Тому уряду Великобританії необхідно розробити нові практичні рішення цієї проблеми.

Наприкінці січня 2017 року Верховний суд Великобританії ухвалив, що уряд не може задіяти статтю 50 без схвалення обох палат парламенту. Однак у

політичних колах Великобританії не було серйозної опозиції початку виходу з ЄС, і 13 березня Тереза Мей отримала необхідне схвалення парламенту.

Отож, 29 березня, як і планувалося, Великобританія привела в дію статтю 50 Лісабонського договору і почала процес виходу з ЄС. Таким чином, до 29 березня 2019 року країна мала остаточно покинути Європейський Союз [34, с. 188].

На думку представників Єврокомісії, переговори не повинні були відбутися раніше літа, тому несподівані вибори, ініційовані Терезою Мей, щоб заручитися підтримкою обраного курсу на вихід з ЄС, не затримали переговори. У будь-якому випадку, перший раунд переговорів про вихід Великобританії з ЄС у 2017 році тривав з 19 червня по 8 грудня 2017 року, де ЄС представляв Мішель Барньє, європейський комісар з внутрішнього ринку [38, с. 310-317].

З самого початку переговорів ключовими питаннями були позначені проблема міграції, права громадян Європи і Великобританії щодо проживання і роботи, виплата Великобританією бюджетних зобов'язань перед ЄС в період членства в ЄС, а також можливі умови торгівлі та митні угоди. Сторона Великобританії хотіла, щоб фінансові питання були узгоджені в пріоритетному порядку, в той час як ЄС хотів, щоб спочатку були вирішені інші питання.

15 грудня 2017 року саміт ЄС затвердив мандат на другий етап переговорів про умови дворічного майбутнього перехідного періоду і принципи майбутніх партнерських відносин. Це викладено в підсумковій заяві саміту, яку було оприлюднено. Перехідний період у Великобританії закінчився 31 грудня 2020 року. Європейська рада підтвердила свою готовність до встановлення партнерських відносин у галузі безпеки і оборони, торгівлі та економічного співробітництва, боротьби з тероризмом і міжнародною злочинністю. і зовнішньої політики. Повноцінну угоду про торгівлю з Великою Британією може бути укладено тільки після того, як ця країна завершить свій вихід зі співтовариства [5, с. 20].

Тим часом президент Європейської комісії Жан-Клод Юнкер заявив: «Протягом наступних декількох тижнів ми повинні підготувати проект угоди про умови виходу, положення якого були узгоджені на першому етапі переговорів». Жан-Клод Юнкер також додав, що фактичні переговори про майбутні відносини між Лондоном і Брюсселем почнуться в березні 2019 року.

Після саміту ЄС 14-15 грудня 2017 року перша фаза переговорів була завершена, а обговорення між Великобританією та ЄС перейшли в другу фазу, особливо в галузі безпеки і торгівлі. При аналізі економічних наслідків виходу найбільші суперечки викликає питання про ступінь залежності Великобританії і ЄС від торгівлі один з одним.

У 2015 році на торгівлю з країнами ЄС припадало 44% експорту товарів і послуг Великобританії і 53% імпорту Великобританії. Тим не менш, швидке зростання країн, що розвиваються за межами ЄС призвело до підвищення ролі Великобританії в торгівлі. У результаті, починаючи з 1999 року, частка ЄС у торгівлі Великобританії постійно знижувалася, незважаючи на збільшення обсягу самої торгівлі. Однак цьому перешкоджали зовнішні тарифи ЄС, які Великобританія повинна була скасувати до виходу з ЄС, оскільки Великобританія потребувала підтримки інших країн-членів ЄС, які підтримують вільну торгівлю і не сповідують протекціоністську політику. У дослідженнях торгівлі між Великобританією та країнами ЄС аналітики зазвичай враховують так званий «ефект Роттердама».

Великобританія здійснює основну частину своєї торгівлі з Нідерландами через порт Роттердам. Не всі британські товари, що проходять через Роттердам, призначені для голландських покупців. Зокрема, товари, які згодом відправляються в треті країни, як і раніше вважаються експортом Великобританії в Нідерланди і враховуються в загальному обсязі експорту Великобританії в ЄС. Аналогічно, імпорт з третьої країни до Великобританії через Нідерланди вважається імпортом з ЄС до Великобританії.

Вплив дезінтеграції на економіку Великобританії залежав в першу чергу від того, наскільки угода про вільну торгівлю з ЄС наблизить Великобританію

до єдиного ринку. У виступі Терези Мей у січні 2017 року йдеться, що Великобританія не буде використовувати стандартну модель економічного співробітництва з ЄС. Замість цього офіційний Лондон стверджував, що Великобританія в будь-якому випадку буде мати спільну регуляторну політику, нульові тарифи на товари і єдиний ринок.

В ідеалі досягнута угода буде включати тільки деякі положення сьогоденішнього законодавства про єдиний ринок. Таким чином, нове політичне керівництво Великої Британії на чолі з Терезою Мей було націлене першочергово на мінімізацію як політичних, так і економічних збитків. Зміни політичного керівництва Консервативної партії забезпечували достатню політичну енергію для того, щоб у визначений термін провести всі необхідні заходи для застосування статті 50 та початку процедури брекзиту [38, с. 310-317].

Як ми знаємо, 17 січня 2017 року прем'єр-міністр Великобританії Т. Мей виступила з програмною промовою в парламенті, в якій описала бачення її кабінету міністрів щодо брекзиту, тобто реалізації цього процесу в ЄС. Т.Мей зазначила, що Брекзит(тобто процес виходу Великобританії з ЄС) є важливим сигналом і являє собою урок, який Брюссель не повинен ігнорувати, якщо ЄС хоче прагнути до подальшого успіху. Однією з ключових фраз програмної промови Т. Мей: «Ми виходимо з ЄС, але ми не виходимо з Європи». Ця заява була заснована на знаменитих словах В. Черчилля: «Ми з Європою, але не з Європи. Ми зацікавлені і пов'язані, але не поглинуті» [51].

Вже 19 січня прем'єр-міністр Великобританії висловила свою думку на економічному форумі в Давосі. За словами Т. Мей, Брекзит не тільки дасть Великобританії можливість побудувати нові відносини з ЄС, але і стати країною, громадяни якої хочуть бачити Великобританію «по-справжньому глобальною Британією». Прем'єр-міністр розглядає Великобританію як країну, яка цінує свої відносини з Європою, але стикається з транскордонними проблемами і прагне будувати відносини з новими партнерами. Важливо відзначити, що в соціологічному опитуванні за результатами цього виступу 55

% респондентів вважали, що плани, запропоновані главою уряду, були правильними, 19 % дотримувалися протилежної думки [47].

Підтримка поточної політики була з боку електорату, в контексті політичного настрою, сформованого в результаті Брекзиту, політичної системи країни в цілому, а також Консервативної партії в самій Великобританії. Позитивні соціологічні результати свідчать про певний ступінь інтеграції між суспільством та урядом. Одним з важливих моментів стала заява про те, що у Великобританії буде можливість змінити основу економічної моделі країни, якщо вона покине Спільний ринок ЄС [75].

За словами Т.Мей, Великобританія зможе вільно укладати торговельні угоди по всьому світу, встановлювати конкурентоспроможні податкові ставки і проводити політику, спрямовану на залучення до Великобританії кращих світових компаній і найбільших інвесторів [72]. У той же час, незважаючи на вже обрані стратегії, залишалося неясним, яка модель відносин між ЄС і Великобританією буде застосовуватися. Так, ще під час кампанії референдуму з питання членства Великобританії в ЄС були визначені три можливі шляхи взаємодії країни з об'єднаною Європою в разі виходу зі Спільноти.

Перший передбачає припинення членства в ЄС, залишаючись в рамках єдиного ринку, тобто «норвезька модель», яка обіцяє мінімізувати порушення торговельних відносин з ЄС після виходу. Однак, що дуже важливо, враховуючи характер кампанії, яка призвела до голосування, це означатиме підпорядкування законодавству ЄС, визнання свободи пересування і продовження виплат до бюджету ЄС. Цей варіант був практично неприйнятний на ранніх стадіях переговорного процесу.

Сценарій «Норвегія» передбачає, що Британія залишиться частиною економічного світу Європи, збереже доступ до єдиного вільного ринку ЄС і буде змушена дотримуватися певних правил Брюсселя. У цьому випадку країна зіткнеться з падінням ВВП на 3,8 %, що обійдеться в 2 600 фунтів стерлінгів на домогосподарство на рік, а країна втратить до 20 мільярдів у вигляді податків на рік [15, с. 131].

Другий варіант - приєднання до митного союзу ЄС та підписання двосторонньої торговельної угоди з ЄС. Це так званий «канадський варіант», який передбачає, що Великобританія та її партнери по ЄС зможуть підписати торговельну угоду, яка дозволить продовжувати якомога більше двосторонньої торгівлі без членства в єдиному ринку або Митному союзі ЄС. Канадський варіант розвитку подій передбачає, що Велика Британія підпише двосторонній торговельний договір з ЄС та втратить 6,2 % свого ВВП, що обійдеться домогосподарствам у 4 300 фунтів стерлінгів/рік, а Великобританія втратить 36 мільярдів на рік у вигляді податків.

Третій варіант означає, що Великобританії доведеться покладатися на правила Світової організації торгівлі для регулювання двосторонньої торгівлі з ЄС. Жорсткий варіант виходу Великобританії з ЄС матиме набагато серйозніші негативні економічні наслідки. Важливо відзначити, що, як і у випадку з «канадським варіантом», цей варіант не тільки означає припинення більшості платежів до бюджету ЄС, але і виводить Великобританію з-під дії законодавства ЄС і дозволяє уряду контролювати імміграцію [35].

Важливо підкреслити, що останній варіант Великій Британії обійдеться в 4,9% ВВП, або 140 млрд. дол. США за десять років, у порівнянні з прогнозованим рівнем при збереженні нинішнього стану речей, через збільшення торгових витрат і скорочення припливу інвестицій, тоді як втрати ЄС виявляться значно меншими – 0,7% ВВП, або 97 млрд. дол. США [74]. Даний розвиток подій передбачає, що Великобританія не укладає окремої угоди з ЄС і підпорядковується умовам і тарифам Світової організації торгівлі. Крім того, канцлер казначейства попередив, що бюджети в таких областях, як освіта та охорона здоров'я, можуть бути скорочені приблизно на 40 млрд фунтів стерлінгів. Більше 50% експорту Великобританії призначено для єдиного ринку ЄС.

Отож, від вибору моделі взаємодії з ЄС залежала економічна ситуація в країні. Практично всі варіанти виходу з ЄС мали б мати негативний вплив на торгівлю та інвестиції. Однак навіть «м'який» варіант виявиться гіршим, ніж

збереження статус-кво. Тут важливо відзначити, що експерти Центру проаналізували наслідки можливих сценаріїв не тільки для Великобританії і ЄС, але і для США, позиція яких змінилася з приходом нового уряду. Кожні можливі сценарії потрапляють до категорії «важких».

Вони передбачають вихід з єдиного ринку і митного союзу, що, на думку експертів, зробить явно негативний вплив на майбутнє економічне зростання. У той же час угоди про вільну торгівлю з іншими країнами, включаючи США, не зможуть повністю компенсувати втрату торгівлі та інвестицій на європейському ринку.

З моменту вступу Великобританії в ЄС розвивалися тісні економічні відносини. Так, з 1973 по 2014 рік частка ЄС у структурі товарообігу Великобританії збільшилася з 33% до майже 60%. У цьому відношенні порушення в торговельних відносинах можуть зробити значний вплив на економіку країни [30, с. 6-16]. Однак було б неправильно говорити, що уряд Великобританії не має стратегії щодо дезінтеграції. Відповідно, в опублікованій в лютому 2017 року документі були викладені керівні принципи, що стосуються безпосередньо процесу виходу Великобританії з ЄС [74]:

- забезпечення визначеності і ясності, припинення юрисдикції Європейського суду і взяття під контроль зводу британських законів, зміцнення союзу всіх частин королівства;
- робота над практичним вирішенням, яка дозволить підтримувати загальну зону подорожей, захищаючи при цьому цілісність імміграційної системи Великобританії і підтримуючи міцні зв'язки з Ірландією;
- контроль кількості громадян ЄС, які прибувають до Великої Британії;
- забезпечення статусу громадян ЄС, які проживають у Великій Британії, і її громадян в інших державах-членах;
- захист і зміцнення існуючих прав трудящих;

- формування нового партнерства з ЄС, включаючи широку угоду про вільну торгівлю, а також пошук взаємовигідної нової митної угоди з ЄС;
- налагодження відносин вільної торгівлі з усього світу;
- збереження місця в авангарді науки та інновацій і прагнення до продовження тісного співпраці з європейськими партнерами Великої Британії;
- продовження співпраці з ЄС з метою збереження європейської безпеки, боротьби з тероризмом і підтримання справедливості в усій Європі;
- пошук поетапного процесу реалізації, в якому як Велика Британія, так і інститути ЄС, а також інші держави-члени ЄС готуються до нових домовленостей.

З одного боку, британський уряд вказав свою прихильність збереженню таких важливих основ взаємовідносин як свобода пересування і взаємне забезпечення прав європейців, які вже проживають у Великій Британії, а також положенню британців в Європі, хоча, при цьому, не говориться про те, як може бути обмежений потік потенційних мігрантів з країн ЄС. Також в документі немає конкретики про те, яким Лондон бачить новий режим торгівлі з ЄС.

Як вже було згадано, 29 березня 2017 року Т. Мей поінформувала керівництво ЄС про те, що Великобританія покине ЄС відповідно до ст. 50 Лісабонського договору. Незважаючи на те, що Т. Мей виключила можливість виходу з ЄС «без угоди», наступні події показали, що кінцевий результат може бути іншим. Один з найважливіших пунктів переговорного процесу стосувався питання фінансових виплат з Великобританії до загального бюджету ЄС [43].

Розмір виплат Європейському Союзу став ударом для політиків Великобританії, які виступали за вихід з ЄС. Ці виплати не були незапланованою компенсацією, а лише платежами в рамках бюджету ЄС та інших витрат, за які проголосувала Великобританія у складі ЄС. Незважаючи на те, що існувала суперечка щодо суми цих платежів, уряд визнав факт існування таких фінансових зобов'язань. Найсерйозніший прорив у

переговорному процесі Ж.К. Юнкер і Т. Мей здійснили 4 грудня 2017 року. Таким чином, на конференції було досягнуто прогресу в галузі фінансового регулювання та прав громадян.

Однак конференція була скасована після того, як Демократична юніоністська партія Північної Ірландії виступила проти угоди щодо ірландського кордону. Переговори тривали, в результаті чого 8 грудня був опублікований спільний звіт, в якому були викладені зобов'язання, які повинні бути відображені в угоді про вихід [34, с. 188].

В цілому, труднощі, що виникли в ході переговорного процесу, вплинули на загальний характер зовнішньої політики Великобританії. В умовах невизначеності щодо напрямку розвитку Європи Великобританія стала одним з драйверів зростання «повороту» на Схід. З цією метою в лютому 2018 року Т. Мей відвідала Китай з державним візитом, в ході якого обидві сторони домовилися про подальші переговори з китайської ініціативи «Один пояс, один шлях», а також обговорили важливість міжнародних стандартів і прозорості.

Якщо говорити про настрій громадськості щодо переговорів про вихід Великобританії з ЄС, то в цей період на перший план виходили втома і розчарування, а також невдоволення політичною елітою в цілому. Як відомо, аж 70% учасників опитування заявили, що чим більше вони чують про Брекзит, тим більш неясною і заплутаною здається ситуація, 64% вважають, що занепокоєння з приводу процесу виходу негативно позначається на психічному здоров'ї населення, а 83% респондентів набридли новини на цю тему. Як прихильники, так і противники виходу з ЄС за останні роки кілька разів поміняли думку про те, як саме Брекзит вплине на ситуацію в країні. У порівнянні з 2016 та 2017 рр. зменшилася частка впевнених в тому, що Брекзит позитивно позначиться на економіці країни або ситуації з імміграцією [14, с. 203].

Одна з найбільш складних тем в переговорах про вихід з Європейського союзу – питання про Північну Ірландію. Республіка Ірландія знаходиться в складі ЄС, а будь-яка жорстка межа між Ірландією і Північною Ірландією, що

перешкоджає вільному переміщенню людей, товарів або послуг, призведе до нового сплеску сепаратизму і загрожуватиме територіальній цілісності Великої Британії. Саме ця проблема привела до появи ідеї про «бекстоп» – часового режиму регулювання даного питання.

Невдоволення пропонованим планом вирішення питання про Північну Ірландію було однією з основних причин, за якими британський парламент тричі відхилив запропоновані урядом Т. Мей проекти Угоди про вихід Великої Британії з Європейського союзу. На відміну угоди Б. Джонсона, запропонованої парламенту, яка стосувалася саме Північної Ірландії, новий план відкидає формулу «бекстопу» і передбачає створення митного бар'єру між Північною Ірландією та іншими частинами Великої Британії [45].

Водночас обидва прем'єр-міністри-консерватори наполягали на своїй безумовній прихильності до єдиної Великобританії в переговорах про форму виходу з ЄС і вирішення питання Північної Ірландії. Так, у лютому 2019 року Т. Мей відвідала Північну Ірландію і виступила в Белфасті, знову заявивши про неприйнятність появи «жорсткого кордону» на острові. У властивій йому манері її наступник, прем'єр-міністр Б. Джонсон, оголосив себе «затятим і пристрасним юніоністом». Однак цікаво відзначити, що громадська думка з цього питання кілька разів відрізнялася від офіційних заяв політиків.

Дані опитувань по всій Великобританії показують, що громадськість дуже спокійно ставиться до потенційної загрози єдності країни. У лютому 2019 року Ipsos MORI запитав британську громадськість, яке рішення вони б воліли, якби відбувся референдум про майбутнє Північної Ірландії. 36% респондентів заявили, що воліли б, щоб населення Північної Ірландії вирішило залишитися в складі єдиної провінції, а 18% вважали за краще «вийти зі складу Великобританії і приєднатися до Республіки Ірландія». Респонденти не висловилися проти жодного з цих варіантів [48].

В цілому, за місяці переговорів щодо виходу Британії з ЄС склалася досить тривожна ситуація з суспільними настроями. Товариство, яке проводить дослідження для парламенту Великобританії, повідомило, що до весни 2019

року думка британців про систему управління Сполученого Королівства досягла найнижчого рівня за останні 15 років.

Громадяни не довіряють окремим політикам, лідерам Європейського Союзу або політичним вигнанцям. 75% опитаних суспільством заявили, що основні політичні партії настільки внутрішньо роз'єднані, що не можуть працювати в інтересах країни [38, с. 310-317].

Після референдуму 2014 року про незалежність Шотландії дослідники пишуть, що політичні зміни у Великобританії триватимуть, а відчуження між громадянами та інститутами, що діють від їхнього імені, необхідно подолати. Референдум 2016 року про членство Великобританії в ЄС був спрямований, з одного боку, на подолання цього відчуження і перенесення відповідальності за найбільш важливі політичні рішення безпосередньо на громадян Великобританії. З іншого боку, реалізація цього рішення виявилася дуже складною і не сприяла підвищенню довіри громадян до політиків.

Брекзит спровокував інший, більш серйозний виклик: необхідність трансформації партійно-політичної системи з тим, щоб подолати сформовану кризу довіри. Деякі дослідники стверджують, що в контексті Брекзиту ми є свідками не так краху довіри до інститутів самої демократії, скільки краху довіри до стабільності соціального світу. Саме ця трансформація підриває почуття ідентичності і причетності людей і, отже, може бути реальною причиною зростання популізму.

Це дозволяє пояснити, чому за вихід з ЄС агітували і голосували представники всіх соціальних верств. Глобальний капіталізм і пов'язані з ним технологічні перетворення не тільки загрожували умовам життя тих, хто програв у глобалізації, а й трансформували умови життя тих, хто має економічний достаток і міг вважати себе в відносній безпеці. Цей загальний характер соціальної трансформації пояснює, чому вона все більше визначає класову основу і чому традиційні політичні партії стають все менш помітними в своїх програмах, та зв'язуючись все більше з істеблішментом і не пропонуючи альтернатив існуючим положенням [12, с. 12-17].

Багато громадян країни, а це молоді і здорові люди, виїжджали в надії знайти кращі умови праці. І хоча це питання більш характерне для країн Східної Європи, де в пострадянський період стався масовий відтік населення, старше покоління забезпечених країн Європи, таких як Велика Британія, відчувають ті ж страхи через значне зростання числа мігрантів. Таким чином, не тільки «націоналізм», «невдоволення властями» спонукали жителів Великобританії проголосувати за вихід з ЄС. Це була емоційна реакція на сукупність системних проблем сучасного західного демократичного суспільства, чим успішно скористалися прихильники виходу, які зуміли запропонувати привабливу альтернативу.

Повертаючись до економічних складових процесу виходу Британії з ЄС, варто наголосити, що ризики були і для ЄС. Майже половина всіх зарубіжних активів Великої Британії – 4,9 трлн ф.ст. – інвестована в економіку Європи. Дуже важливим є той факт, що з моменту вступу в ЄЕС в 1973 р. Велика Британія є його чистим донором. У бюджеті ЄС на фіскальний період 2007-2013 рр. розмір британського нетто внеску склав 57 млрд євро – другий за величиною після Німеччини. В цілому, в період 1973-2015 рр. валові внески Британії в європейський бюджет склали 339 млрд ф. ст., в тому числі чистий внесок – 127 млрд ф. ст. чистий внесок Великої Британії в бюджет ЄС склав в 2013 р – 10,4 млрд ф. ст., в 2014 р – 9,7 млрд ф. ст., в 2015 р – 8,4 млрд ф. ст. [35, с. 202-214].

Таким чином, ЄС знаходився в сильній фінансовій залежності від грошей платників податків Великобританії. Великобританія також дуже корисна для ЄС через ту роль, яку вона відіграє в глобальній політичній та економічній сфері. Зокрема, вона є впливовим членом «великої сімки» - одного з п'яти постійних членів Ради Безпеки ООН. Велика двадцятка, НАТО, країни Співдружності та багато інших важливих міжнародних організацій. З іншого боку, Великобританія значною мірою залежить від європейського ринку.

Частка продукції Великобританії, що продається в країни ЄС, становить 9,8% ВВП. Для порівняння, частка британських товарів, що купуються в США, становить 3,4%, а в Китаї - 1% від ВВП Великобританії.

Незважаючи на те, що вся автомобільна промисловість Великобританії належить іноземним інвесторам, в структурі експорту Великобританії 10% складають автомобілі. Близько половини всіх автомобілів, вироблених у Великобританії, відправляються на європейський ринок. У 1997 році на інші країни ЄС припадало 30% сукупної вартості прямих іноземних інвестицій у Великобританії, і ця частка збільшилася до 50% у 2014 році [32, с. 20].

У 2015 році вартість банківських активів Великобританії в Єврозоні була на 45% вище, ніж вартість банківських активів Великобританії в США. І це незважаючи на те, що економіка Єврозони становить лише 3/4 економіки США. Крім того, на загальному європейському ринку Великобританія має порівняльні переваги в наданні фінансових і ділових послуг, а також маркетингових, дизайнерських, інженерних та інших послуг. На частку ЄС припадає 2/5 закордонного попиту на послуги.

Напрямки експорту Великої Британії в цілому дуже різні, велика їх частина припадає на США, Німеччину і Китай. Отже, економічні вигоди Великої Британії в разі Брекзиту були неочевидні. Фінансові та економічні втрати від виходу із загального ринку ЄС, за різними оцінками, на перших порах передбачали від 1 до 4% ВВП на рік, що набагато вище економії на щорічних внесків в загальноєвропейський бюджет – приблизно 0,5% британського ВВП.

В умовах, що склалися – конкретні параметри співпраці Лондона і Брюсселя після Брекзиту, швидше за все, мали б зазнати мінімум змін. Прикладом для Великої Британії може стати Данія, яка не визнає норми шенгенського законодавства і вважає, що вони повинні бути міжнародними, також вона зберігає позицію по Гренландії, залишаючи її за межами ЄС. З боку Великої Британії дане рішення може бути поширене на Шотландію, Північну Ірландію і Гібралтар, які хотіли б залишитися в Євросоюзі.

До кінця 2018 р. поступово починали визначатися загальні параметри виходу Великої Британії зі складу ЄС. Рішучість прем'єр-міністра Терези Мей призвела Велику Британію до розлучення з ЄС.

У зв'язку з цим виникають закономірні питання про долю самої економічної інтеграції в Європі. Тому, найбільш важливими є наступні аспекти:

- територіальна мобільність в економічній діяльності підприємств на території ЄС і Великобританії. Це пов'язано зі встановленням нових економічних кордонів у Європі;
- можлива трансформація інституційної структури ЄС і загального положення інтегрованої групи в світі. Мінімізація негативних наслідків виходу в рамках реалізації заходів, які Великобританія раніше могла запобігти;
- зміни у сфері трудової міграції. Зокрема, неконтрольоване переміщення мігрантів територією ЄС, оскільки це було однією з основних причин, через які британська громадськість підтримала вихід з Інтеграційної групи.

У найближчі роки Велику Британію чекали серйозні негативні наслідки Брекситу. Цілком очевидно, що Велика Британія була відсторонена від розробки нових економічних правил, що діють не тільки на просторі ЄС, але і помітно впливають на її економічних партнерів, особливо сусідів, адже у Великій Британії в 2016 р 44% товарного експорту і 54% імпорту припадало на ЄС. Найболючішим наслідком Брекситу для країни може стати значний відтік з країни компаній-інвесторів [48].

Як бачимо, референдум про вихід Великобританії з ЄС ставить перед обома сторонами серйозні завдання. Із самого початку свого перебування в ЄС Великобританія прагнула брати участь у єдиному просторі та ринку Європейського Союзу. Вихід з ЄС, звісна річ, передбачав непоправні економічні втрати для ЄС та Великобританії. Тоді було складно передбачити, що саме відбудеться і як це відчужає національна та європейська економіка. Це було надскладною задачею для аналітиків та учасників процесу. В цьому

аспекті слід визначити основні проблемні сфери та можливі ризики. За тодішніми підрахунками експертів, дезінтеграція буде коштувати британцям п'ятдесят шість млрд євро на рік [43].

Розглянемо, як змінилися макроекономічні показники до початку брекзиту Великобританії і після оголошення про результати референдуму у 2015 році. Дані за аналізований період 2011-2016 рр. показують, що базові і ланцюгові темпи зростання ВВП збільшувалися до 2014 року. Темпи зростання ВВП, які протягом чотирьох років до 2015 року мали тенденцію до зростання, тепер є негативним показником [11, с. 46-47].

Зростання ВВП у Великобританії також виявився нижчим, ніж в інших країнах ЄС. Існує безліч можливих причин цього явища, але більшість політиків і економістів вважають, що воно є наслідком Брекзиту. Крім того, темпи зростання ВВП Великобританії в 2017 році продовжували знижуватися. Економіка Великобританії розвивалася повільнішими темпами порівняно зі зростанням економік держав-членів Євросоюзу. У липні 2017 року індекс споживчих настроїв у секторі послуг Великобританії зростав повільніше, ніж у ЄС.

Беручи до уваги динаміку національного показника безробіття, порівняння рівня безробіття з 2011 роком показує зниження рівня безробіття у Великобританії. Тим не менш, вихід Великобританії з ЄС привніс ряд впливових негативних факторів в цей показник. Закриття банків і неплатоспроможність компаній можуть призвести до безробіття, однак досі важко оцінити величину. Деякі експерти говорять про потенційну втрату більше мільйонів робочих місць, інші кажуть, що це перебільшення. Майбутнє Великобританії залежить, в тому числі, і від іноземних компаній. Це залежить від того, чи залишаться іноземні фірми у Великобританії за межами Європи або закриють свої філії до кращих часів, а також від того, чи зможе Великобританія створити потрібну кількість робочих місць у себе вдома без зовнішньої підтримки.

Таким чином, аналіз наведених вище показників економічного розвитку Великобританії дає підстави говорити про те, що інформація про вихід країни з Європейського Союзу і сам процес Brexit вже почали чинити негативний вплив на економічний розвиток Великобританії. Міжнародне бізнес-середовище і міжнародні інвестори чутливі до змін найбільш важливих макроекономічних показників (наприклад, зміни ВВП, промислового виробництва). Це пов'язано з тим, що вирішення проблеми збільшення обсягу інвестиційних вкладень значною мірою в будь-якому випадку залежить від макроекономічної ефективності і наявності тенденцій зростання. Серед параметрів інвестиційного ризику переважають якісні параметри. Значні ризики для інвесторів можуть бути пов'язані зі зміною «правил гри», встановлених урядом. Наприклад, податкове законодавство, закони про вивезення прибутку тощо.

Невизначені перспективи економічного розвитку Великобританії в нових умовах викликали стурбованість міжнародного співтовариства з приводу економічних наслідків. Лондон є найбільшим центром фінансів не тільки в Європі, а й у світі. Тоді зарік континентальні банкіри вивели з активів Королівства 350 млрд євро, що становить приблизно 17% всіх інвестицій європейських банків в економіку Великобританії. Активи банків знизилися з 1,94 трлн євро до 1,59 трлн євро, а зобов'язання банків знизилися з 1,67 трлн євро до 1,34 трлн євро. В цілому, аналітики попереджають, що банки можуть вивести близько 2,1 трильйона доларів США в активах Великобританії.

Для Великобританії такий розвиток подій міг призвести до трансформації фінансового сектора, який приносить Великобританії близько 248 мільярдів доларів США в рік та становить 8% ВВП, а в суміжних галузях - 12%, і цілих 29% від загального обсягу експорту [20, с. 3-11]. Однак, найбільшу заклопотаність викликає те, що банківська система буде мати каскадні наслідки не тільки для Лондона та його економіки, але і економіки Великобританії: торгівля товарами, освіта, розважальні заклади та транспорт.

Вплив процесу Брекзиту чітко відображається в обмінному курсі фунта стерлінгів, який почав падати в червні 2016 року і впав на 15% в перший день

після референдуму. Це призвело до підвищення цін на імпортовані в країну товари і зростання інфляції, що відбилося на купівельній спроможності споживачів Великобританії. Прогнози також вказували на те, що падіння може продовжитися, що може призвести до введення більш жорсткої монетарної політики банком Англії. Казначейство Великобританії попередило, що в разі виходу з ЄС Великобританія втратить від 3,4% до 9,5% свого ВВП через 15 років. В результаті національний бюджет може недоотримати 20-45 мільярдів фунтів стерлінгів податків [33].

Аналіз результатів щодо розробки можливих сценаріїв виходу з кризи сьогодні є актуальними для економічної політики як Світового банку, так і держав-членів ЄС та їх економічних партнерів. Про це свідчить аналітичний звіт, наданий Казначейством Великобританії у квітні 2017 року. Згідно зі звітом, існує «ціна виходу» Великобританії в разі виходу з ЄС [35, с. 214].

Як відомо, міністр закордонних справ Великобританії Філіп Хаммонд висловив упевненість в тому, що Великобританія зможе функціонувати поза ЄС, але це буде мати «економічно руйнівні» наслідки. Нові контракти потенційно не такі вигідні, як раніше. Таким чином, країна позбудеться вільної торгівлі, збільшиться сума податків, що сплачуються при експорті та імпорті товарів і при транспортуванні, зростуть ціни на кінцеву продукцію, що призведе до зниження попиту на неї і виробництва товарів через нерентабельність їх випуску.

З 2015 року спостерігається тенденція до зниження виробництва та експорту самих товарів, яка продовжилася і в 2016 році. Диверсифікація торгових потоків економічними суб'єктами і зміна курсу з ринку ЄС на ринки інших держав може бути прогнозованим варіантом подальшого розвитку та спільної співпраці. Це можуть бути країни, обрані міністром закордонних справ Вільямом Хейгом у 2010 році в його першій промові про пріоритети зовнішньополітичного порядку денного Великобританії сьогодні. Тут йшлося про співпрацю з Індією, Бразилією, Туреччиною, Індонезією, Китаєм, країнами Перської затоки, Південної Азії, Латинської Америки та африканськими

країнами, особливо ПАР, Нігерією та Кенією. Однак процес формування нових торговельних відносин і виходу на нові ринки буде дуже не простим, дорогим і тривалим, враховуючи той факт, що протягом декількох десятиліть основним зовнішнім ринком для британських компаній був європейський ринок [49].

Сьогодні, після завершення переговорів щодо Брекзит, стало ясно, що Великобританія не буде слідувати норвезькому сценарію. Прихильники виходу кажуть, що Великобританія могла б наслідувати приклад Канади і працювати з іншими країнами над обнуленням тарифних ставок до нуля для вільної торгівлі за взаємною угодою. Однак це призвело б до тривалих і дуже болючих переговорів, результат яких важко передбачити. Слід також зазначити, що в результаті відділення Великобританія стикається з багатьма труднощами у відносинах з торговими партнерами, що не входять в ЄС.

Ще до референдуму представники уряду США і ділових кіл висловили негативну оцінку ситуації. У 2014 році обсяг торгівлі між США і Великобританією склав 54 млрд доларів США. Тим не менш, США попередили Великобританію про економічні наслідки виходу з ЄС. Якщо Великобританія вийде з ЄС, вона втратить свої торгові привілеї з США. Торговий представник США Майкл Фроман зазначив, що США рідко укладають угоди про вільну торгівлю з окремими країнами, але створюють платформу для того, щоб інші країни в кінцевому підсумку приєдналися до них.

Він підкреслив, що якщо Великобританія покине ЄС, вона буде змушена платити ті ж тарифи, що й інші країни, що не входять в зону вільної торгівлі, і зіткнеться з тими ж торговими бар'єрами. За таких обставин автомобільна та енергетична галузі Великобританії можуть постраждати, оскільки європейські конкуренти, які віддають перевагу зонам вільної торгівлі, можуть витіснити британських виробників з ринку США [35, с. 210].

Загроза розпаду ЄС, зростаючі протиріччя і зусилля з врегулювання політичної ситуації призвели до того, що економічні питання відійшли на другий план. Це могло б призвести до посилення економічної кризи і сприяти значному погіршенню економічної ситуації у всіх країнах-членах ЄС.

Крім того, хоча Великобританія не є членом Європейського валютного союзу, існує значний ризик того, що ЄС міг втратити 2,6 трлн євро, або 16,07%, свого ВВП. Крім того, Великобританія платить значний внесок до європейського бюджету (у 2015 році внесок Великобританії за вступ до ЄС був встановлений у розмірі 17,8 млрд фунтів стерлінгів, але в рамках угоди про перерахунок внесків країна заплатила всього 12,9 млрд фунтів стерлінгів).

Велика Британія у рік отримує трохи менше 6 мільярдів доларів з європейського бюджету. Основою європейського співіснування є вільне переміщення людей і капіталу в рамках ЄС, що викликає повний опір у лавах євроскептиків. На частку Великої Британії припадає близько 10% доходів бюджету Європейського Союзу, а після виходу Великобританії з ЄС бюджет останнього впав більш як на 14 млрд євро на рік [17].

Для того щоб заповнити пролом у бюджеті ЄС, державам-членам необхідно збільшити свої внески. Для Німеччини, наприклад, це означало б збільшення внесків на 16% або 3,8 млрд євро [64]. Однак після дезінтеграції є побоювання, що у ЄС може закінчитися час. Те, як Європейський Союз продовжить об'єднувати країни континенту, буде залежати від подальших наслідків процедури виходу Великобританії з ЄС і від того, як вона подолає бюджетний розрив. Загроза заплатити занадто високу ціну за те, щоб покинути його, або за велику вигоду від такої співпраці, або, навпаки, за зворотну, - все це може радикально змінити ставлення європейських столиць до Брюсселя.

Тому можна зробити висновок, що сьогодні дуже важко передбачити, виграла або програла Великобританія, вийшовши з ЄС. Проте вже сьогодні ясно одне: через досить проблематичний вихід Великобританії і опозиції більшості населення економічні показники країни в даний час знижуються в порівнянні з іншими країнами ЄС. Процес трансформації в Європі може бути визнаний успішним тільки з точки зору реалізації комплексної стратегії розвитку.

2.2 Політична складова дезінтеграційного процесу у Європі

Вихід Великобританії з ЄС змінює існуючу реальність міжнародної співпраці в XXI-му столітті і вносить істотні зміни в зовнішню політику як Великобританії, так і європейських країн. Внаслідок рішення про вихід з ЄС Великобританія буде використовувати загальні механізми зовнішньої політики і політики безпеки з метою відстоювання національних інтересів [9, с. 6-17].

Це може означати зниження впливу цієї країни у світі. У цьому контексті Великобританії необхідно було переглянути пріоритети своєї зовнішньої політики і розробити чітку стратегію взаємодії з окремими країнами і регіонами, особливо з ЄС. Враховуючи значну участь Великобританії в її розвитку. Великобританія має високопрофесійний дипломатичний корпус, постійне місце в Раді Безпеки ООН, ядерну зброю і найкращі збройні сили в Європі. Країна є найбільшим донором у рамках ЄС [44, с. 339-348].

У ситуації, коли більшість держав-членів ЄС відмовилися внести ефективний внесок у розвиток військово-політичного регіонального співробітництва, перспективи розвитку ЄС у сфері безпеки багато в чому залежали від політичної волі Великобританія. У всіх численних гуманітарних місіях і миротворчих операціях ЄС експерти з Великобританії відрізнялися високою компетентністю. Ставало все більш очевидним, що політично Брекзит для ЄС означатиме втрату авторитету ЄС на міжнародній арені і розрив глобальних зв'язків.

Що стосується співпраці Великобританії з НАТО, то очікувалось, що вона посилить свою роль у цій організації. За словами генерального секретаря НАТО Єнса Столтенберга, Брекзит не змінить провідної ролі Великобританії в альянсі [67].

Виходячи зі зміни статусу Великої Британії у світовій системі міжнародних відносин, відокремлення від ЄС передбачало нові напрями її політичної стратегії внаслідок дезінтеграції (рис. 2.1).

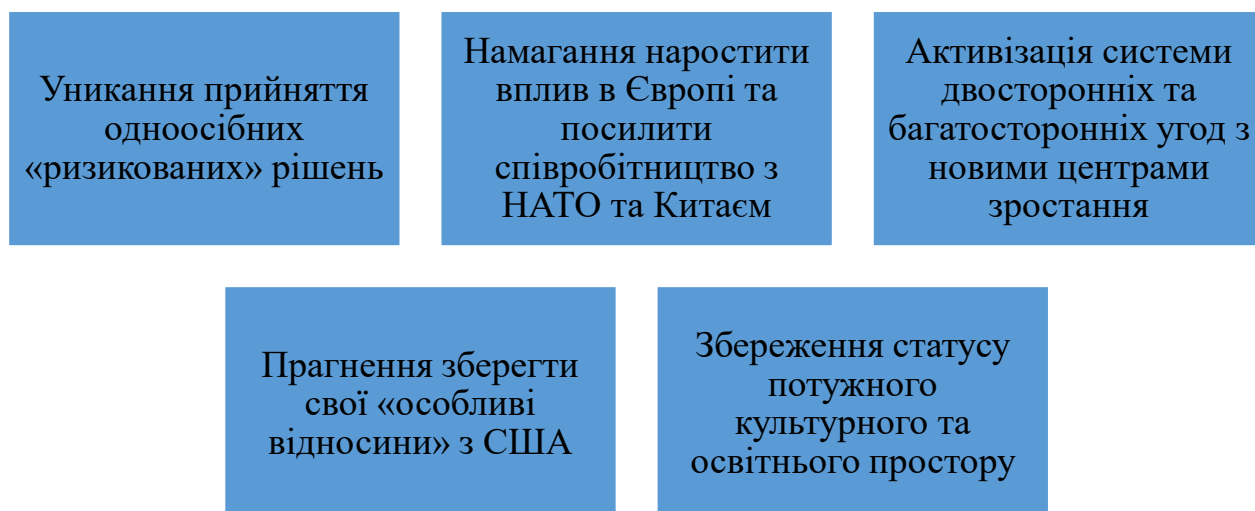

Рис. 2.1 Напрями політичної стратегії Великої Британії
внаслідок дезінтеграції

Джерело: складено за [53, с. 133-143; 69]

Членство Великобританії в ЄС підтримувало баланс сил та інтересів у Європі. Малі держави Союзу розглядали Великобританію як центр сили, альтернативний франко-німецькому тандему. Великобританія неодноразово відігравала роль судді в процесі вирішення спорів між Францією і Німеччиною. Після виходу Великобританії з ЄС політична система Європейського Союзу змінилася, і нова ситуація могла б призвести до помітного дисбалансу, оскільки баланс сил Великобританії над впливом Франції та Німеччини втрачався. Новим викликом для Європи могло стати відновлення суперництва між Німеччиною і Францією за лідерство на європейському континенті [12, с. 12-17].

Незважаючи на те, що на референдумі в Шотландії у вересні 2014 року більшість проголосувала за збереження єдності Великобританії, альтернативою для шотландців було членство в ЄС з одночасним поглибленням інтеграції. З усіх регіонів Великобританії Шотландія найбільш послідовно виступала за членство в ЄС. Таким чином, питання про національний вихід з Великобританії залишався невирішеним. Брекзит справив значний вплив на становище ЄС і його майбутнє. Великобританія є одним з політичних і економічних лідерів

Асоціації. Після відходу такої країни Європейський Союз очікував би, перш за все, фундаментальних змін у своїй політиці та організації [16, с. 1-8].

Найбільша загроза, що виникала в результаті відділення Великобританії, - це потенційний розпад ЄС, адже інші країни-члени виявляють, що вони можуть припинити своє членство і наслідувати приклад Великобританії. Загроза втрати суверенітету стала одним з головних аргументів прихильників Brexit. Євроскептицизм набув неймовірної популярності в Нідерландах. Геерт Вілдерс, лідер голландської Партії свободи, закликав провести референдум про членство його країни в ЄС і сказав, що тепер Великобританія показує дорогу в майбутнє. Настав час для нового старту, спираючись на власну силу і суверенітет Нідерландів [67]. Після результатів Brexit це питання стало настільки серйозним у Фінляндії, що була запущена петиція про проведення референдуму про вихід країни з ЄС. Словацька ультраправа Словацька народна партія і французька Марін Ле Пен, євроскептик з Національного фронту, закликали до відмови від суверенітету ЄС [30, 6-16].

В загальному, дезінтеграційний процес будь-якої з країн з ЄС мав би значні політичні наслідки. Багато проблем і конфліктів можуть бути викликані вимогами самих країн реформувати спільну політику, інституційні структури, бо кожна країна намагається задовольнити свої власні інтереси. З іншого боку, не має сенсу повністю нівелювати можливість розгортання подій у позитивному руслі. Якщо країни, які завжди виступали проти поглиблення співпраці, покинуть асоціацію, інші її члени зможуть провести нові реформи. Вони можуть поглибити інтеграцію і поліпшити економічні умови. Однак це залишається малоімовірним, враховуючи численні відмінності, що існують у питаннях регіоналізації та національних поглядів [1, с. 168].

Розвиток процесів дезінтеграції в ЄС залежить, насамперед, від політики європейських лідерів і прийнятих ними рішень. Очевидно, що це один з найболючіших і серйозних викликів, що стоять перед Європейським Союзом. Для того щоб зберегти єдність ЄС, необхідно знайти відповіді на низку викликів, які постали перед європейською спільнотою. Щоб запобігти цьому в

майбутньому, ЄС може використовувати заходи, покликані продемонструвати іншим державам-членам складність процесу розриву усталених відносин при виході з ЄС.

Варто додати, що позиції британських євроскептиків значно зміцнилися після початку світової фінансово-економічної кризи в 2008 році. Якщо до цієї кризи британські євроскептики не могли назвати стільки негативних аспектів європейської інтеграції, які в основному зводилися до обмеження національного суверенітету, то після початку економічної кризи аргументи в арсеналі євроскептиків збільшилися, і їх прихильників стало більше. Негативні процеси в Європейському Союзі в 2010-х роках сприяли посиленню антиєвропейських настроїв у британському суспільстві [26, с. 108].

У 2010-му році в Греції почалася затяжна боргова криза. Зовнішній борг Греції становив майже 180% від ВВП [7, с. 620], і країні загрожував дефолт за боргами, що могло мати серйозний вплив на курс євро та економіку ЄС загалом. Грецька економіка не була готова до існування в конкурентних умовах єврозони і єдиної європейської валюти і тому не змогла витримати перші серйозні випробування після вступу Греції в євризону в 2001 році. З цієї причини на початку 2010-х років обговорювалися сценарії виходу Греції з ЄС. Іншими словами, варіант Брекзит не був повністю виключений [8, с. 656].

Однак Брекзит не тільки передбачав негативний політичний вплив на Європу в цілому, але і міг призвести до вкрай небажаних соціальних та політичних проблем. Тому розвинені країни ЄС вирішили надати фінансову підтримку Греції, Португалії та Ірландії, щоб запобігти загальноєвропейській економічній катастрофі. В умовах взаємопов'язаної європейської економіки інтегрована Європа виявилася не тільки економічно більш потужною, але і більш вразливою, оскільки соціально-економічні проблеми слабких держав-членів ЄС можуть зробити негативний вплив на економіку розвинених країн. навіть якщо в останніх не було великих боргів, дефіциту бюджету або інших фінансових і економічних проблем.

Таким чином, у євроскептиків з'явилася можливість підтримати ще один вагомий аргумент, причому не тільки у Великобританії, але і в інших розвинених країнах-членах ЄС, після того як почалися дискусії про можливий Брексит і економічні проблеми в Південній Європі. Це пояснюється тим, що, хоча відхід від цієї структури неминуче загрожує економічними втратами та політичними змінами, ще більших втрат можна уникнути, якщо ЄС не зможе вирішити проблему боргової кризи своїх економічно слабших політичних членів [11, с. 46-47].

У червні 2016 року, після відставки Девіда Кемерона, дезінтегруючій тенденції також сприяє особлива інституційна структура Європейського Союзу, де механізми досягнення консенсусу зрівнюють статус і повноваження всіх держав-членів. Європейський Союз досі є унікальним прикладом успішної інтеграції без сильного централізованого контролю. Інститути, покликані сприяти консенсусу при прийнятті рішень в ЄС, не можуть виконувати покладені на них повноваження, оскільки будь-яка країна може накласти на них вето. Зокрема, це стосується інтеграції: чим складніше питання, які необхідно вирішити для поглиблення інтеграції, тим важче досягти компромісу.

Прикладом затримки поглиблення інтеграції стало те, що проект Конституції Європейського Союзу не був схвалений на референдумі щодо ратифікації Францією та Нідерландами. Все це дозволяє нам виділити кілька дезінтегруючих тенденцій. По-перше, подолання економічної кризи і нових викликів всередині країни і за кордоном вимагає більш тісної інтеграції країн ЄС і більш високого рівня інтеграції, в тому числі в етнополітичній сфері.

Не всі країни можуть з цим впоратися і тому протистоять тенденції інтеграції, проводячи власну політику аж до виходу з Європейського Союзу. Як би парадоксально це не звучало, але тиск у бік посилення європейської інтеграції та її припинення веде до протилежної тенденції - дезінтеграції. Глобальна причина тенденції до дезінтеграції криється в різноманітності і неоднорідності ЄС. Це викликано тим, що наднаціональний союз досяг таких географічних розмірів, що ЄС вже не може ефективно функціонувати як єдине

ціле. Це припущення найкраще проілюструвати на практичному прикладі. Інтереси держав-членів, географічно віддалених від ЄС, часто суперечать один одному.

Якщо держави Східної і Південної Європи зацікавлені в розширенні доступу своїх громадян на ринки праці інших економічно успішних держав, то останні прагнуть закрити ці ринки. Для Польщі, Угорщини та країн Балтії цей виклик менш актуальний, ніж для західноєвропейських держав, коли найбільш актуальною зовнішньополітичною загрозою є не міграція, а політична нестабільність в Україні через її близькість до кордону. Тому Європейський Союз навіть не може сформулювати послідовну зовнішню політику. Тобто дезінтеграційні тенденції покладені в основу функціонування Євросоюзу в нинішньому вигляді, але вони поки що недостатньо інтенсивні й урівноважуються процесами інтеграції [67].

Незважаючи на те, що тенденція до інтеграції характерна не тільки для європейського континенту, інтеграція в Європі залишається унікальним явищем тільки в Західній і Центральній Європі. Враховуючи особливості процесу етнополітичної дезінтеграції на території ЄС, неможливо в обхід процесу національного самовизначення, що також можна визначити як сепаратистський рух. Націоналістичні партії все більше набувають політичного впливу і перемагають на виборах у країнах-членах ЄС, що матиме в айбутньому неабияке значення для британського уряду.

Поки Великобританія була членом ЄС, її внесок у бюджет ЄС, як і внесок інших країн, використовувався, зокрема, для підтримки економічних проблем Південної Європи. Саме тому британські євроскептики висловлювали невдоволення необхідністю субсидувати південноєвропейські країни, що знаходяться в борговій кризі. Вони також розглядали величезну нерівність у рівні життя між країнами Центральної Східної Європи, Південної Європи та Північної Європи як ще один доказ неефективності ЄС [15, с. 126].

Той факт, що всі вони далекі від однакової політичної ситуації країн, що входять в один союз, знижує ефективність ЄС, викликаючи кризу, подібну до

ситуації перед дефолтом за боргами, і в кінцевому підсумку завдаючи значної економічної шкоди більш багатим країнам ЄС. Вони були змушені рятувати бідніші країни від краху. З початку так званої «арабської весни» настрої дезінтеграції у Великобританії ще більше посилюються через зростання кількості мігрантів і біженців з країн Північної Африки та Близького Сходу.

Ще один аргумент, що наводиться євроскептиками на користь виходу Великобританії з ЄС, пов'язаний з недостатньою демократичністю наднаціональних інститутів ЄС у Брюсселі. Слід визнати, що в цій критиці є частка правди, оскільки тільки Європейський парламент обирається народом і всіма громадянами ЄС.

Однак, незважаючи на зусилля лідерів ЄС, Європейський парламент не став таким же впливовим інститутом, як Європейська комісія або Рада ЄС. Той факт, що комісія не обирається безпосередньо громадянами європейських країн, але в той же час часто контролює їх долі, викликав невдоволення євроскептиків, які вважають брюссельські наднаціональні інститути занадто бюрократичними.

Євроскептики у Великобританії відзначають, що після виходу з ЄС їх країна більше не слідує диктату брюссельської бюрократії і керується виключно демократичними принципами. Завжди є можливість провести дострокові вибори і обрати нових людей на владні посади. З іншого боку, хоча країна і є частиною ЄС, у неї не було можливості зробити те ж саме з наднаціональними європейськими інституціями в Брюсселі, він був просто розпущений, а його нові члени обрані на позачергових виборах [19, с. 215].

Як відомо, ті, хто проголосував за вихід Великобританії з ЄС на референдумі 2016 року, також голосували в першу чергу проти традиційних еліт, які, на думку багатьох виборців, перестали правильно розуміти їхні потреби. Це розчарування виборців у традиційних елітах не обмежилось Великобританією.

Висновки до розділу 2

Процес інтеграції та дезінтеграції в Європі після виходу Великобританії з ЄС на сьогодні не чинить на державу такого ж впливу, як до виходу Великобританії з ЄС. Економіка Великобританії на момент проведення референдуму не була готова до того, що країна перестане бути частиною найбільшої інтегрованої групи в світі. Великобританії буде потрібно не менше п'яти років, щоб довести свою економіку до рівня фази розвитку після остаточного виходу з ЄС і введення торгових бар'єрів. Європейський Союз може компенсувати більшу частину втрат імпорту та експорту з Великобританії за рахунок збільшення обсягу торгівлі всередині ЄС і з третіми країнами.

Брекзит став піком дезінтеграційних процесів у Європі. Даний непростий та занадто тривалий процес виходу Британії з ЄС став негативним досвідом та наочно довів іншим країнам-членам Євросоюзу, що вихід з об'єднання може стати занадто проблематичним, щоб його недооцінити.

РОЗДІЛ 3

Особливості зовнішньої політики Великої Британії після виходу з ЄС

3.1. Обрання нового прем'єр-міністра та підготовка позиції Великої Британії у майбутніх переговорах

Ситуація щодо виходу Великобританії з ЄС ускладнювалася тим, що правляча Консервативна партія на чолі з прем'єр-міністром Д.Кемероном активно виступала за проведення референдуму, щоб зміцнити свої позиції на переговорах про отримання країною «особливого статусу» в ЄС. Однак, отримавши бажані поступки, частина Консервативної партії не пішла за керівництвом і продовжувала наполягати на виході з ЄС на певних умовах, яких обіцяла домогтися новий лідер партії Тереза Мей. Тим часом Лейбористська партія, найбільша опозиційна партія, зайняла ту саму позицію, що й уряд консерваторів, і закликала залишитися в ЄС. Більшість представників ділових кіл підтримали таку позицію і певною мірою нейтралізували агітацію проти ЄС, яку вели представники інших політичних сил, в першу чергу Партії незалежності Великобританії [41, с. 25-28].

У червні 2016 року, після відставки Девіда Кемерона, Тереза Мей оголосила про висунення своєї кандидатури на пост лідера Консервативної партії. Вона значно обійшла інших кандидатів у першому турі голосування 5 липня 2016 року і набрала 50% голосів у другому турі голосування 7 липня 2016 року. Остаточний вибір лідера партії і майбутнього прем'єр-міністра мали зробити шляхом голосування всіх членів партії 7 вересня, але суперниця Терези Мей, міністр енергетики Андреа Редсом, відмовилася брати участь у виборах 11 липня, і того самого дня Тереза Мей стала лідером Консервативної партії [48].

Після трьох років перебування при владі Тереза Мей в кінцевому підсумку була зміщена через позиційну боротьбу всередині її власної Консервативної партії. За словами деяких відданих членів партії, вона переслідувала свої останні цілі з майже безпрецедентним завзяттям. Замість цього її опоненти вважають, що Мей вже занадто вперта: вона наполегливо

працювала, будь-якою ціною домагаючись угоди з Брюсселем про вихід Великобританії з Європейського Союзу, яку було схвалено Палатою громад британського парламенту [71]. Після цього рішення Мей пообіцяла добровільно піти у відставку. Наступник Т. Мей повинен взяти на себе відповідальність за наступний етап Брекзиту. Цей етап буде включати переговори про майбутні відносини між Лондоном і Брюсселем. Депутати парламенту Великобританії тричі говорили «ні» угоді щодо Брекзиту, піддаючи Великобританію ризику нерегульованого виходу з ЄС. Парламент країни зіткнувся з хаотичним голосуванням з цього питання.

Прем'єр-міністр Тереза Мей була змушена просити ЄС дати їй додатковий час, відклавши вихід з ЄС спочатку на березень, а потім на квітень. Тереза Мей також оголосила про останню спробу домогтися прийняття угоди про Брекзит у парламенті. Проти цього виступали як прихильники, так і критики Брекзиту. До референдуму 23 червня 2016 року про вихід Великобританії з ЄС Тереза Мей належала до прихильників членства Британії в Євросоюзі. Після відставки прем'єр-міністра Девіда Камерона Тереза Мей, в той час міністр внутрішніх справ, взяла на себе відповідальність за впорядкований вихід країни з ЄС [48].

Після того як Тереза Мей стала прем'єр-міністром, вона керувалася гаслом «Брекзит означає Брекзит» і обіцяла поважати і виконувати волю народу, виражену на референдумі. Вона постійно повторювала цю фразу і під час своїх публічних виступів, і під час кожних переговорів у Брюсселі, навіть коли стало зрозумілим, що Брекзит - набагато складніший процес, ніж уявляв собі британський народ [54, с. 1-17].

Отож, Тереза Мей заявила, що британський народ проголосував за вихід з ЄС і що уряд Великобританії поважає їхні бажання. Аргументуючи позицію Великобританії перед переговорами про вихід з ЄС, Тереза Мей сказала, що на відміну від більшості переговорів, процес Brexit наполягає на тому, що ці переговори - не про злиття двох різних систем, а про управління поточною співпрацею між Великобританією та ЄС.

У своїй заяві Тереза Мей стверджувала, що відносини між Великобританією і Європою є численними, давніми і не обмежуються тільки ЄС. Це стосується як нашої спільної прихильності НАТО, так і спільних цінностей, що лежать в основі наших суспільств, таких як демократія і верховенство закону. Великобританія хоче, щоб ЄС досяг успіху. Вона також запевнила їх, що в їхніх інтересах, щоб ЄС процвітав політично й економічно, і що цьому сприятиме нове міцне партнерство з Великобританією [76].

Можемо стверджувати, що «Вихід Великобританії з Європейського союзу і нове партнерство з ним», був ключовим документом, опублікованим у лютому 2017 року. У цьому документі прем'єр-міністром було виділено 12 принципів. Згідно цих принципів уряд буде керуватися нижчепереліченими правилами та пріоритетами в рамках реалізації демократичної волі британського народу про вихід з ЄС [11, с. 46-47]:

- збільшення та зміцнення двосторонньої співпраці;
- Велика Британія має право самостійно регулювати
- власне законодавство;
- збереження співпраці з Північною Ірландією;
- підтримка Єдиного простору міграції;
- захист прав громадян ЄС у Британії та навпаки;
- контроль міграції;
- захист права на працю;
- забезпечення вільної торгівлі з європейським ринком;
- самостійне укладення нових торговельних угод з третіми країнами;
- співпраця в боротьбі зі злочинцями і терористами;
- захист Великобританії як центру науки та інновацій;
- забезпечити безболісний, регульований вихід з ЄС.

Загалом, у документі «Вихід Великобританії з ЄС і нове партнерство з Європейським Союзом» викладена основа для цих 12 пріоритетів і більш широкої стратегії, яка пов'язує їх воедино в рамках формування нового стратегічного партнерства між Великобританією та ЄС. У документі викладено

плани уряду щодо забезпечення нового міцного партнерства, яке Великобританія прагне побудувати з ЄС.

У квітні 2017 року, після дев'яти місяців перебування при владі, Тереза Мей несподівано оголосила про проведення дострокових парламентських виборів. Таким чином вона сподівалася зміцнити свої позиції на переговорах з ЄС. Однак вибори виявилися катастрофою для прем'єр-міністра та її Консервативної партії, яка втратила більшість у парламенті. Т.Мей довелося докласти зусиль для формування уряду меншості, який спирався на підтримку Демократичної юніоністської партії Північної Ірландії.

Суперечки в Палаті громад і всередині Консервативної партії були викликані головним чином питанням про кордон між Великобританією та Ірландією. Згідно з угодою Терези Мей з ЄС щодо виходу з блоку, на острові Ірландія повинен бути активований так званий механізм (backstop), а після виходу частина Великобританії залишиться в Митному союзі ЄС, поки не буде знайдено краще рішення. Це дозволить уникнути необхідності введення бар'єрів і митного прикордонного контролю між Ірландією, членом ЄС, і Північною Ірландією, що входить до складу Великобританії. [66].

Прихильники жорсткого Брекзиту були категорично проти бекстопу. Це стало однією з головних причин того, що Тереза Мей не змогла отримати більшість голосів у парламенті. Можливо, вона також не сподвалася на те, що Європейський Союз виступатиме проти Великобританії єдиним фронтом. Нарешті, 24 травня 2019 року Тереза Мей оголосила про свою відставку в традиційній офіційній резиденції прем'єр-міністра Великобританії. Рішення про відставку послідувало після зустрічі з головою комітету консервативних членів парламенту, які не займають урядових посад.

Лорд Грем дав зрозуміти Терезі Мей, що у неї немає шансів заручитися парламентською підтримкою своїх планів щодо виходу з ЄС. Більше того, лорд Грем відкрито заявив, що члени Консервативної партії втратили довіру до Терези Мей.

За словами Терези Мей, саме в інтересах країни вона вирішила, що їй слід залишити посаду прем'єр-міністра і дати можливість новому главі держави зробити ще один крок у цій якості: «Я вважаю, що з мого боку було правильно дотримуватися свого курсу, навіть коли шанси на успіх були невеликі. Але зараз мені стало абсолютно зрозуміло, що настав час для нового прем'єр-міністра, який поведе нашу країну вперед, враховуючи її інтереси» [48].

3.2 Вихід Великої Британії з Європейського Союзу за прем'єрства Бориса Джонсона та його наслідки

Після відставки Мей на посаду прем'єр-міністра вирішив відомий політик, один із лідерів Консервативної партії Борис Джонсон і 24 липня 2019 року він офіційно зайняв цю посаду. [77].

28 серпня 2019 року прем'єр-міністр Б. Джонсон завдав першого удару при битві за Brexit, коли оголосив, що парламент призупинить свою роботу на п'ять тижнів, пославшись на необхідність підготовки до програми удару. Це рішення викликало вибух гніву серед всіх супротивників Б.Джонсона. Опоненти стверджували, що прем'єр хоче звільнити Палату громад від ймовірності запобігання жорсткому Брекситу і звісно звинувачували Б. Джонсона в дестабілізації демократичної складові уряду [50].

Умови відстрочення виконання рішення залишалися в Палаті громад протягом кількох робочих днів з початку вересня, і 4 вересня 2019 року опозиційна більшість прийняла два рішення. Прем'єр-міністр відмовився відкласти вихід Великобританії з ЄС на новий термін до 31 січня 2020 року, а також відмовився провести позачергові вибори. Після цього 28 вересня 2019 року Верховний суд Великобританії, розглянувши питання про відстрочку, виніс своє рішення. Судді одноголосно ухвалили, що Б. Джонсон незаконно відправив парламент на тривалу перерву перед запланованим від'їздом з Європарламенту. Противники Б. Джонсона заявили, що після цього прем'єр-міністр має піти у відставку, проте цього сталося [49].

Після призначення на посаду прем'єр-міністра у липні 2019 року Б. Джонсон у своїй риториці продовжував наголошувати на відносинах з Вашингтоном, але це не завжди призводило до потрібних результатів. Зокрема президент США Д. Трамп неодноразово діяв незалежно від союзників. Наприклад, США Сполучені Штати в односторонньому порядку вийшли з ядерної угоди з Іраном без консультацій з ЄС чи Великою Британією, а потім у січні 2020 року Білий дім санкціонував вбивство іранського генерала К. Солеймані. Як відомо, реакція Брюсселя та Лондона на ці дії Вашингтона була негативною.

Відомо, що Великобританія віддає особливу перевагу підписання угоди про вільну торгівлю зі США. Зокрема, адміністрація Д. Трампа зобов'язала Т. Мей укласти вигідну двосторонню торговельну угоду після Брекситу. На початку травня 2020 року Лондон та Вашингтон розпочали перші переговори у режимі відеоконференції. Попередні обговорення показали наявність суттєвих відмінностей. Наприклад, Великобританія сподівалася домогтися зниження тарифів експорту сільськогосподарської продукції США. Над цим питанням довго працювали, оскільки Вашингтон наполягав на пом'якшенні обмежень на генетично модифіковані культури та яловичину, оброблену гормонами.

Британські фермери побоювалися, що їхнє власне сільське господарство буде ослаблене, якщо Лондон дозволить імпортувати дешеві продукти тваринництва із США [55, с. 129].

Ще один важливий момент у двосторонніх відносинах США та Великобританії тісно пов'язаний із виходом Великобританії з ЄС. У Вашингтоні сподівалися, що технічні стандарти Великобританії, що відповідають сьогоднішнім правилам ЄС, будуть приведені у відповідність до технічних стандартів США. Це знову створило загрозу напливу дешевої, низькоякісної сільськогосподарської продукції зі США та зриву постачання до Лондона. Загалом економічні вигоди від угоди про вільну торгівлю зі США незначні, якщо взяти до уваги той факт, що обидві країни вже близькі до

безмитної торгівлі ключовими експортними товарами. Тому торговельна угода з Великобританією має значною мірою символічне значення.

Після виходу країни з Євросоюзу, 3 лютого 2020 р Б. Джонсон виступив в Грінвічі з черговою програмною промовою. У ній містилося три ключові питання, що стосуються традиційних сфер британської політики: відносин з США, Співдружністю і ЄС. Б. Джонсон заявив, що в інтересах торгівлі та економіки країни сприятиме зміцненню відносин із Співдружністю, особливо з Новою Зеландією та Канадою, а також з Японією. Прем'єр-міністр особливо наголосив на необхідності збільшення торгівлі зі США, до яких Великобританія відправляє п'яту частину свого експорту [48].

У жовтні 2020 року на щорічній конференції Консервативної партії Б. Джонсон запропонував план вирішення проблеми до 2030 року, майже зосередившись на внутрішніх проблемах нації. Наприклад: «Ми віримо в глобальну Британію як у горду, незалежну та перспективну націю. Наступного року ми прийматимемо в Глазго саміт Великої сімки та Конференцію ООН зі зміни клімату, а також проведемо три великі інтегровані кампанії глобального масштабу: відновлення після пандемії, боротьба зі зміною клімату та просування глобальної вільної торгівлі». Таким чином, Б. Джонсон намагається слідувати глобальному курсу відповідно до обраного зовнішньополітичного настрою [50, с. 1297-1313].

Найважливішим досягненням Б.Джонсона в питанні виходу Великобританії з ЄС слід вважати переговори 17 жовтня 2019 року. Він стосується нової версії Угоди про вихід з ЄС, а точніше, нового вирішення питання про кордон між Північною Ірландією і Республікою Ірландія. Згідно з угодою, Північна Ірландія частково залишиться на митній території ЄС. Мішель Барньє, голова делегації ЄС на переговорах щодо Brexit, сказав, що в результаті переговорів виникли труднощі. Він наполягав, що пріоритетами ЄС і Великобританії є захист миру і стабільність острова Ірландія. Першим його закликком було включення в угоду по Brexit юридичного і практичного способу уникнути прикордонних контрольно-пропускних пунктів між Ірландією і

Північною Ірландією, зберегти ірландську економіку в цілому і захистити єдиний ринок ЄС. По-друге, він запевнив прем'єр-міністра Джонсона і Великобританію в тому, що для Північної Ірландії дуже важливо бути у митній зоні Великобританії. І ці рішення було знайдено [28 с. 1-21; 50].

Важливо відзначити, що багато з угод відображають домовленості, досягнуті Терезою Мей в 2018 році. Однак були внесені зміни, в першу чергу торкнулися Північної Ірландії. Основні положення угоди про Brexit між урядом Б.Джонсона і Європейським союзом наведені в таблиці. 3.1.

Таблиця 3.1

Основні витяги Угоди про Brexit між Європейським Союзом та Урядом Б. Джонсона

№ п/п	Основні положення	Змінні положення
1.	Великобританія буде дотримуватися чинних правил ЄС до кінця 2020 року або довше, якщо буде потрібно, щоб дати можливість підприємствам адаптуватися до змін	Північна Ірландія буде включена в єдиний ринок ЄС
2.	Великобританія все одно заплатить близько 33 мільярдів фунтів стерлінгів за вихід з ЄС	Спирний план «backstop», який міг би фактично залишити Великобританію в Європейському митному союзі, скасований
3.	Гарантуються права громадян ЄС, які проживають у Великобританії, і громадян Великобританії в ЄС	Північна Ірландія залишиться частиною митної території Великобританії і буде брати участь у майбутніх торговельних угодах
4.		Північна Ірландія буде транзитною зоною ЄС. Великобританія не

		обкладає митами товари, що ввозяться в Північну Ірландію, якщо вони не призначені для транспортування через кордон
5.		Спільний комітет представників ЄС і Великобританії вирішує, які товари можуть потрапити на спільний ринок, а Великобританія стягує мита на ці товари на користь ЄС
6.		Асамблея Північної Ірландії кожні чотири роки голосує з питання про те, чи зберігати ці нові правила торгівлі. Рішення приймаються простою більшістю поданих голосів. Більшість голосів республіканців і юніоністів не потрібно

Джерело: складено за [48; 49]

Важливо відзначити, що 19 жовтня 2019 року, відповідно до рішення парламенту, Борис Джонсон звернувся до ЄС з проханням відкласти Брекзит, але доклав другого листа, в якому йшлося про те, що він розглянув прохання про відстрочку. Послання було відправлено до Брюсселя дипломатом і супроводжувалося другим листом, у якому говорилося, що, на його думку, відстрочка Брекзиту була б помилкою. У другому листі прем'єр-міністр Джонсон заявляє, що уряд не припинить спроби провести узгоджений варіант угоди з ЄС через парламент Великобританії, і прем'єр-міністр висловлює впевненість, що це вдасться зробити до 31 жовтня [55, с. 129].

Разом із цими двома листами до Брюсселя було надіслано записку, підписану сером Тімом Барроу, представником Великобританії в Європейському Союзі. Він пояснив, що перший лист був надісланий лише для

того, щоб забезпечити дотримання закону. Перед відправкою Джонсон сам зателефонував європейським лідерам та попередив, що насправді це не від нього, а від парламенту. Президент Європейської ради Дональд Туск підтвердив отримання листа разом із проханням про відстрочку і оголосив у твіттері, що він консультуватиметься з лідерами ЄС щодо продовження крайнього терміну виходу Великобританії з Європейського союзу [58].

Тому 28 жовтня 2019 року Європейський союз погодився на прохання Великобританії відкласти вихід з ЄС на три місяці до 31 січня 2020 року. У цей період у Великобританії пройдуть вибори із загальним розпуском, які, як сподіваються політики, виведуть країну з глухого кута за Brexit. Домігшись відтермінування нашого виходу з ЄС і усунувши загрозу розпаду ЄС, більшість членів Палати громад погодилися на проведення позачергових виборів, 10 проти.

Тому 12 грудня 2019 року було проведено позачергові вибори до Палати громад. Консервативна партія на чолі з Б. Джонсоном перемогла на позачергових виборах до Палати громад. Після того, як лояльна Б. Джонсону більшість без проблем у новому складі Палати громад схвалила умови виходу Великобританії з ЄС, Борис Джонсон та лідери Європейської ради та Європейської комісії підпишуть угоду про вихід Великобританії 24 січня 2020 року. Вже 31 січня 2020 року Великобританія офіційно залишила ЄС, хоча на практиці поки що мало що змінилося. Великобританія втратила своє представництво та голос у керівних органах ЄС, але залишається частиною єдиного економічного простору ЄС.

Важливими на той час були закономірні питання про долю самої економічної інтеграції в Європі. Особливо гострими були такі питання [76]:

- питання територіального характеру, особливо це стосувалося підприємств на території ЄС і Великої Британії, адже було встановлено новий економічний кордон у Європі;
- ймовірні трансюрмаційні процеси в контексті структури ЄС, а також положення про інтеграційні аспекти світового масштабу;

– певні градації у галузі міграції працівників.

У найближчі роки Великобританія зіткнеться з серйозними негативними наслідками Brexit. Очевидно, що Великобританія буде виключена з розробки нових економічних правил, які матимуть значний вплив не тільки на простір ЄС, але і на наших економічних партнерів, особливо сусідів.

Великобританія втрачає свій голос у вищому політичному органі ЄС, який впливає на баланс сил і прийняття рішень. З 1 лютого 2020 року Великобританія буде позначена на карті ЄС сірим або бежевим кольором. Так позначаються треті країни в Європейському Союзі. Ці символічні жести відображають першу фазу прямого впливу Brexit на Лондон, де Великобританія буде виключена з Європейського парламенту, Ради ЄС і всіх інших політичних інститутів Європейського союзу [47].

З 31 січня до Брюсселя британські дипломати та європейські чиновники більше не мали доступу до внутрішніх баз даних ЄС. До них належать мережі дипломатичного листування між делегаціями ЄС по всьому світу, бази даних законодавчих ініціатив та внутрішніх офіційних записок Європейського Союзу. Вже в перший робочий день після виходу британські чиновники не могли вільно увійти до будівель інститутів ЄС, і їм наказали повернути перепустки та ключі. Великобританія, звісно, може звернутися до Європейського парламенту за обмеженою кількістю дипломатичних перепусток, але навряд чи отримає регулярний доступ до інших інституцій ЄС [13, с. 20-32].

Найбільш значущі наслідки для Великої Британії, що виникли внаслідок Брекситу, є наступними:

- Велика Британія втратила голос у вищих політичних органах ЄС, що впливає на розклад сил і прийняття рішень;
- Велика Британія ввела нові імміграційні правила;
- Вихід Великобританії з ЄС ускладнив міжнародне співробітництво в боротьбі з тероризмом і пошуку злочинців;
- Під загрозою опинилося європейське співробітництво в галузі освіти і науки;

- Лондон втратив статус світового фінансового центру;
- Існує ризик введення двосторонніх тарифів з ЄС та їх впливу на світову торгівлю;
- У Північній Ірландії відбулися значні зміни.

Своїх повноважень позбавились всі 73 британських євродепутати. Їх місця в Європарламенті розподілили серед решти країн-членів ЄС.

Однак представники Великобританії в Брюсселі продовжать свою роботу, а Офіс продовжить представляти інтереси Лондона в Європейському Союзі. Як ви знаєте, Великобританія була зобов'язана дотримуватися одного з чотирьох основоположних принципів ЄС - свободи пересування працівників. І хоча Великобританія не входить до Шенгенської зони і завжди мала свій власний візовий режим, громадяни країн ЄС та Європейської економічної зони могли відносно вільно жити і працювати у Великобританії. Brexit був покликаний змінити цю ситуацію.

В даний час імміграція знаходиться в рамках законодавства Великобританії, і Лондону необхідно ввести нові правила в цій області. Уряди Терези Мей і Бориса Джонсона проголосили аналогічні цілі. Вона покликана обмежити потік некваліфікованих мігрантів з країн ЄС. Тереза Мей запропонувала ввести поріг заробітної плати в 30 000 фунтів стерлінгів. Можна очікувати, що у Великобританії будуть жити тільки ті, хто має аналогічні трудові контракти. Саме цей ліміт зараз застосовується до громадян країн, що не входять до ЄС [49; 50].

Що стосується безпеки, то вихід Великобританії з ЄС ускладнив міжнародне співробітництво в боротьбі з тероризмом і пошук злочинців. Великобританія зберігає доступ до бази даних ЄС Crime Stoppers тільки на перехідний період до кінця 2020 року. Це стосується даних про перетин кордонів, інформації про реєстрацію пасажирів авіакомпаній і транспортних засобів, баз даних відбитків пальців і профілів ДНК тощо. У майбутньому Великобританії необхідно буде узгодити власні способи налагодження співпраці з ЄС у сфері безпеки.

Про це попереджав Мішель Барньє, провідний депутат з Brexit у Брюсселі в 2018 році. У зв'язку з цим міждисциплінарні експерти, включаючи Королівський інститут оборонних досліджень в Лондоні, висловили стурбованість тим, що Brexit може ускладнити європейське і міжнародне співробітництво в запобіганні терористичних атак і затриманні злочинців.

Як і очікувалося, Brexit також матиме серйозні наслідки для співпраці між вченими Великої Британії та їхніми європейськими колегами, а також між університетами та студентами Великої Британії та ЄС.

Кілька років тому було сформовано великий ризик [47]:

- втрата фінансування наукових досліджень у Великобританії з європейських джерел;
- втрата британських студентів з інших країн-членів ЄС;
- труднощі з набором викладачів з країн-членів ЄС;
- загроза можливості навчання студентів Великої Британії за кордоном.

Найбільша заклопотаність пов'язана з програмою Erasmus. Це некомерційна програма ЄС з обміну студентами та викладачами між університетами країн-членів ЄС та Єврозони. На сьогоднішній день більше 50% британських студентів, які навчаються за кордоном, скористалися цією програмою.

Звичайно, Лондон втратив свій статус фінансового центру світу. Цей неофіційний статус надав Великобританії велику вагу та інвестиційну привабливість. За останні два роки частка людей, які вважають Нью-Йорк світовим фінансовим центром, збільшилася до 56%, тоді як число прихильників Лондона скоротилося на 20% до 36% [53, с. 133-143].

Найболючішим наслідком Brexit для Великобританії може стати значний відтік фірм-інвесторів зі Сполученого Королівства. Ця тенденція видна на рис. 1.3, де представлені дані про прямі іноземні інвестиції, що надходять на територію Великобританії в період 1998-2020 рр.

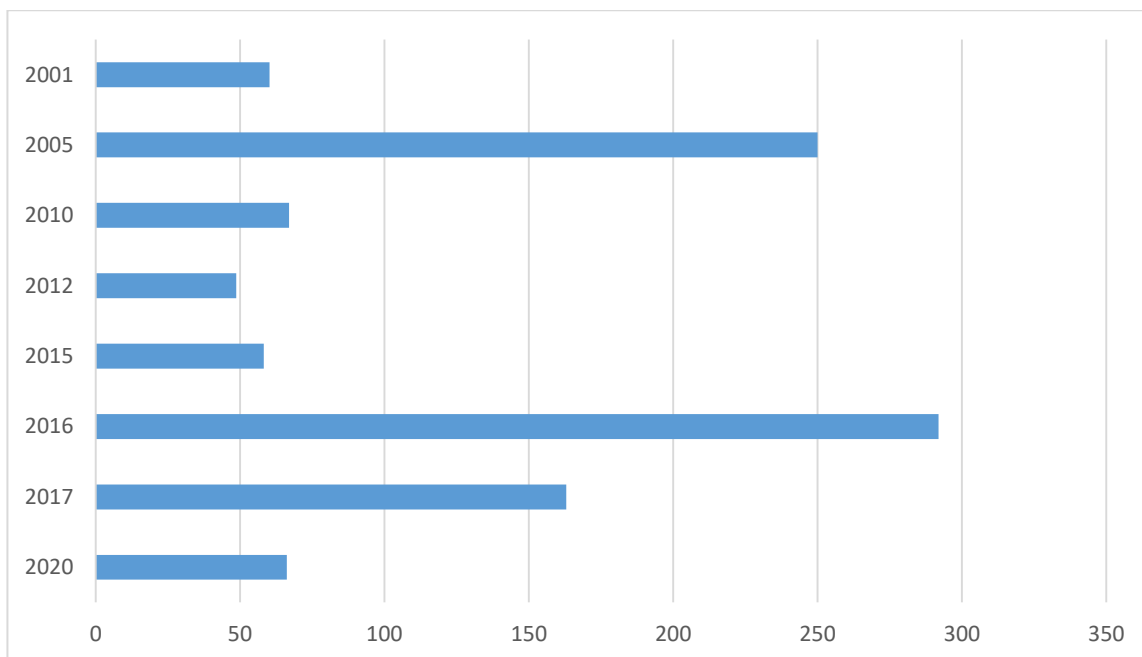

Рис. 3.1 Динаміка прямих іноземних інвестицій в економіку Великої Британії у 1998-2020 рр., млрд.дол

Джерело: складено за [76]

Починаючи з 2025-2030 років, Великобританія, швидше за все, адаптується до нової ситуації і знову почне демонструвати більш успішну економічну динаміку, ніж під час перебування у складі ЄС. Однак ЄС також доведеться вирішувати економічні проблеми, з якими він зіткнеться, як пояснюється в розділі 2.1 цього документа.

У будь-якому випадку, план виходу Великобританії з ЄС, розроблений урядом Бориса Джонсона, включає в себе судову реформу. Зокрема, суди Великобританії можуть переглядати норми європейського права, що вже діють у Великобританії. Вони отримали це право з початку 2021 року, після закінчення перехідного періоду [75].

Тому найскладніша частина переговорів щодо Brexit ще попереду, хоча Великобританії довелося змінити два уряди, щоб домогтися виходу з ЄС. Йдеться про те, що Великобританії доведеться укласти нові торговельні угоди з ЄС, США і багатьма іншими країнами. З іншого боку, Великобританія є

частиною Митного союзу ЄС і має право безмитної торгівлі на Європейському єдиному ринку.

Майбутнє британських товарів і експорту з Європи до Великобританії залежить від того, чи зможуть Лондон і Брюссель домовитися про безмитну торгівлю. Якщо такі переговори проваляться і Великобританія введе тарифи на товари з ЄС, це може скласти 5 млрд євро на рік. ЄС може накласти відповідні заходи на товари з Великобританії. За оцінками Конфедерації британської промисловості, у разі провалу торгових переговорів тарифи можуть економічно блокувати 90% експорту Великобританії в ЄС [50].

Питання Північної Ірландії залишається одним з найскладніших питань для переговорів між Великобританією і ЄС. Дилема полягала в тому, як запобігти появі жорсткого кордону між Ірландією (країною-членом ЄС) і Північною Ірландією під час переговорів про вихід Великобританії з ЄС. Уряд прем'єр-міністра Джонсона домовився з ЄС, що після Брекзиту між двома частинами Ірландії не буде проводитися ніяких нових додаткових інспекцій.

Для цього європейські стандарти контролю сільськогосподарської та промислової продукції залишаються в силі в Північній Ірландії, але не в іншій частині Великобританії. Крім того, хоча Великобританія виходить з Митного союзу ЄС, Північна Ірландія буде продовжувати застосовувати Митний кодекс ЄС, тому, хоча Північна Ірландія юридично залишається митною територією Великобританії, на практиці митний кордон буде проходити між Північною Ірландією та іншою частиною Великобританії. Ці угоди повинні набути чинності в 2021 році. Після цього влада Північної Ірландії зможе кожні чотири роки самостійно вирішувати, чи застосовувати ці правила до цієї території [45].

Після Brexit Лондон відмовився від Єдиної рибальської політики ЄС, що дозволило всім країнам-членам ЄС вести промисел в межах 10 морських миль від узбережжя Великобританії, а ЄС сам встановлював квоти на вилов риби. Британські рибалки давно вимагають перегляду цієї політики, вважаючи її несправедливою. Протягом року в ЄС було виловлено близько 6 мільйонів тонн

риби, половина з яких була виловлена у водах Великобританії. Водночас на частку британських рибалок припало всього 750 000 тонн.

З 2021 року в результаті Brexit Великобританія стане незалежною державою, що несе повну відповідальність за управління рибальством у своїй виключній економічній зоні, розташованій за 200 морських миль від узбережжя. Тому доступ у води Великобританії для іноземних рибальських суден буде предметом жорстких переговорів з ЄС [47]. ЄС прагне зберегти статус-кво в рамках ширшої торговельної угоди, але Лондон категорично заперечує проти такого підходу.

Висновки до розділу 3

Переговори про вихід Великобританії з ЄС тривали з 19 червня по 8 грудня 2017 року. Основними позначеними питаннями були питання міграції, права громадян Європи і Великобританії щодо проживання і роботи, а також виплати Великобританії Європейському Союзу. бюджетні зобов'язання в період членства в ЄС та умови торговельних і митних угод. На другому етапі переговорів обговорювалися відносини між Європою і Великобританією в галузі торгівлі, питання участі Великобританії в європейській економічній структурі і розробка угоди про вихід Великобританії з ЄС. Було встановлено, що 19 березня 2018 року був представлений перший варіант попередньої угоди про вихід. Основні успіхи переговорів були досягнуті з питань житла та працевлаштування громадян, власне перехідного періоду і частково з розподілу товарів. Головним підсумком третього етапу переговорів було визнано завершення попередніх угод і остаточне вирішення серйозних проблем.

24 травня 2019 року було оголошено, що Тереза Мей піде з посади лідера Консервативної партії Великобританії 7 червня, але залишиться прем'єр-міністром до обрання нового лідера консерваторів. Тереза Мей прийшла до такого рішення через неможливість провести угоду з ЄС про умови Brexit через парламент. 24 липня 2019 року Б.Джонсон був офіційно приведений до присяги в якості прем'єр-міністра. Найзначнішим досягненням Б. Джонсона є подія, коли в останні хвилини саміту Європейського союзу делегації Великобританії і ЄС узгодили нову версію угоди щодо вирішення питання про кордон з Північною Ірландією. Згідно з угодою, Північна Ірландія частково залишиться на митній території ЄС.

ВИСНОВКИ

1. Встановлено, що стан дослідження питання причин та наслідків виходу Великої Британії із членства ЄС не повною мірою висвітлено у вітчизняних та зарубіжних працях. Зокрема, на сьогодні бачимо недостатність наукових праць у напрямку участі Великої Британії у зовнішньополітичній складовій функціонування Європейського Союзу, східноєвропейській політиці ЄС, внеску Великобританії у політичну співпрацю держав об'єднання.

2. Одним з таких суперечливих історичних процесів розвитку новітньої зовнішньополітичної діяльності Сполученого Королівства стала участь в європейській інтеграції. З'ясовано, що принцип багатфакторності Великобританії зумовив розгляд комплексу факторів, що вплинули на її політику щодо формування та розвитку ЄС.

За допомогою систематичного підходу розглянуто історію участі Великобританії в ЄС як одиниці політики та історії міжнародних відносин. З'ясовано, що однією з ключових характеристик Великобританії є її консервативний характер, а відносини країни з континентальною Європою були замінені на кращі відносини з США і Британською Співдружністю.

Встановлено, що принципова позиція Великобританії поступово еволюціонувала від рішуче антиєвропейської риторики і радикального атлантизму до більш активної участі в європейській політичній інтеграції через ініціативи і, тим самим, зусилля по впливу на динаміку процесу інтеграції.

3. У роботі представлено джерельну базу досліджень. Було визначено, що історіографію участі Великої Британії у розвитку СЗППБ ЄС та після виходу з ЄС можна розділити на дослідження з історії формування зовнішньої фективної політики та безпекових аспектів Європейського Союзу. Публікації з історії формування зовнішньополітичної складової Великобританії в напрямку Європи, участі в європейській інтеграції і після Brexit; роботи, присвячені процесу участі Великобританії в ЄС та її розпаду.

4. Досліджено, що ЄС знаходився в сильній фінансовій залежності від грошей платників податків Великобританії. Великобританія також дуже корисна для ЄС через ту роль, яку вона відіграє в глобальній політичній та економічній сфері. Зокрема, вона є впливовим членом «великої сімки» - одного з п'яти постійних членів Ради Безпеки ООН.

З іншого боку, Великобританія значною мірою залежить від європейського ринку. Частка продукції Великобританії, що продається в країні ЄС, становить 9,8 % ВВП. Встановлено, що Т. Мей, інформуючи керівництво ЄС про те, що Великобританія покине ЄС відповідно до ст. 50 Лісабонського договору, виключила можливість виходу з ЄС «без угоди».

Один з найважливіших пунктів переговорного процесу стосувався питання фінансових виплат з Великобританії до загального бюджету ЄС. Досліджено, що через досить проблематичний вихід Великобританії і опозиції більшості населення економічні показники країни в даний час знижувались в порівнянні з іншими країнами ЄС. Економіка Великобританії на момент референдуму виявилася не готова впоратися з тим, що країна більше не буде частиною найбільшої глобально інтегрованої групи.

5. Згідно з опитуванням, остаточний результат референдуму у Великобританії склав 51,9% за вихід з ЄС і 48,1% проти виходу з ЄС, при явці 72,2%. Несподіваний результат референдуму викликав великий резонанс у міжнародному співтоваристві, викликавши масові соціальні хвилювання і поставивши уряд Великобританії в складне становище. Після трьох років перебування при владі Тереза Мей в кінцевому підсумку була зміщена через міжусобиці всередині її власної Консервативної партії, про що свідчить той факт, що її змістила власна партія. Після того, як Тереза Мей стала прем'єр-міністром, вона пообіцяла поважати і виконувати волю народу, виражену на референдумі.

Під час свого перебування на посаді прем'єр-міністра Тереза Мей і її уряд розглядали низку варіантів співпраці Великобританії під час Brexit. Зокрема, 2 жовтня 2016 року Тереза Мей оголосила, що Великобританія подасть заяву про

вихід з ЄС у березні 2017 року. Обговорювані варіанти виходу з ЄС викладені в документі.

У березні 2017 року Велика Британія подала заявку на вихід з ЄС, користуючись статтею 50 Лісабонського договору. Узагальнено, що дезінтеграційний процес будь-якої з країн з ЄС мав би значні політичні наслідки, адже багато проблем і конфліктів можуть бути викликані вимогами самих країн реформувати спільну політику, інституційні структури, бо кожна країна намагається задовольнити свої власні інтереси.

Існує можливість позитивного вирішення проблеми: якщо країни, які завжди виступали проти поглиблення співпраці, покинуть асоціацію, інші її члени зможуть провести нові реформи, вони можуть поглибити інтеграцію і поліпшити економічні умови. Однак це залишається малоймовірним, враховуючи численні відмінності, що існують у питаннях регіоналізації.

6. Перший етап переговорів про вихід Великобританії з ЄС тривав з 19 червня по 8 грудня 2017 року. Ключовими питаннями були питання міграції, права громадян Європи і Великобританії щодо проживання і роботи, а також виплати Великобританії Сполученому Королівству. Європейський Союз за бюджетними зобов'язаннями в період членства в ЄС та умовами можливих торговельних і митних угод.

На другому етапі обговорювалися відносини між Європою і Великобританією в галузі торгівлі, питання участі Великобританії в європейській економічній структурі і хід реалізації угоди про вихід Великобританії з Європейського Союзу. Відомо, що перша версія тимчасової угоди про вихід була підписана 19 березня 2018 року.

Основні успіхи стосувалися питання проживання та працевлаштування громадян, власне перехідного періоду та частково розподілу товарів. Головним результатом третього етапу переговорів було визнано завершення попередньої угоди і остаточне вирішення нагальних питань, зокрема, ірландського питання і положення Великобританії в європейській структурі після Brexit. Тільки 14

листопада 2018 року сторони представили попередню угоду про вихід Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії з ЄС.

7. 4 грудня 2018 року у Великобританії почалися дебати щодо Угоди про вихід з ЄС і Політичної декларації про майбутні відносини. Першого дня п'ятиденних дебатів уряд Терези Мей зазнав трьох поразок.

Прем'єр-міністр зіткнулася з жорсткою опозицією з боку власного кабінету міністрів за своїми останніми пропозиціями щодо Brexit, які були розроблені з метою провести членів парламенту. 24 липня 2019 року було встановлено, що Борис Джонсон офіційно став прем'єр-міністром країни. Найзначніше досягнення Б.Джонсона відбулося 17 жовтня 2019 року, в останні хвилини саміту Європейського союзу, коли делегації Великобританії та ЄС узгодили новий варіант Угоди про вихід з ЄС і нове вирішення прикордонного питання між Північною Ірландією і Республікою Ірландія. Згідно з угодою, Північна Ірландія частково залишиться на митній території ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бжезінський З. К. Бачення Америки. Львів : Літопис, 2012. 168 с.
2. Віднянський С. В. Від мрії до реальності. Київ: Києво-Могилянська Академія, 2011. 395 с.
3. Вородіна М. О. Співпраця США і Великобританії в реформуванні НАТО (90-ті роки 20 століття - 2004 рік): автореферат. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук. Луганськ історичних наук, 2011. с. 22.
4. Геффернен М. Сенс Європи. Географія і геополітика: пров. з англійською мовою - Київ: Дух і Літера, 2011. 464 с.
5. Гогунська Т.О. Формування та реалізація принципів зовнішньої політики кабінету М. Тетчер на напрямку Європа-Америка (1979-1990 рр.): автореф. кандидата історичних наук Одеса, 2003. с. 20.
6. Гнатюк М.М. Формування дипломатичної служби Європейського союзу: делегація Європейської комісії//Професія викладач. 2012. №. 46. Політичні дослідження. Р.60-64.Гранчак Т.Ю.Брекзит: результати, наслідки, прогнози. *Інформаційно-аналітичний журнал*. 2017. №12. С. 33-39.
7. Грицяк І.В., Говоруха В.В., Стрельцов В.І. Правові та інституційні засади Європейського Союзу: підручник/общ. ред. М. Бойцун, І. Грицяк, Я. Мудрі та ін. Харків: Видавництво ХАРІ НАДУ «Майстер», 2009. 620 с.
8. Грубінко О.В. Вітчизняна історія та закордонне законодавство: Навчальний посібник Тернопіль: Підручник-Богдан, 2014. 656 с.
9. Грубінко А.В. Участь Великобританії в європейській політичній інтеграції: між атлантизмом і європеїзмом. Європейські історичні дослідження. 2015. № 1. С. 6-17.
10. Грубінко А.В. Європейська політика Великобританії в контексті проблем і перспектив розвитку ОПБО ЄС (2010-2014 рр.). Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2014. С. 175-181.

11. Грубінко А.В. Загальна зовнішня політика і політика безпеки ЄС як актуальна тема європейських наукових досліджень (на прикладі Великої Британії)//Проблеми та перспективи науки в умовах глобалізації: матеріали 5-го Всеукраїнського наукового конгресу (Тернопіль, 23-24 грудня 2009 р.). Тернопіль: названий на честь ТНПУ В. Гнатюка, 2009. С. 46-47.
12. Грубінко О.В. Необхідність стратегії Великої Британії щодо розвитку спільної зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу//Короткий збірник доповідей 15-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції "Формування правової держави в Україні: проблеми та перспективи (Тернопіль, 19 квітня 2013 р.). Тернопіль: Вектор, 2013. С. 12-17.
13. Грубінко А.В. Політика Великобританії зі східного розширення Європейського Союзу: історичні аспекти//Європейські історичні дослідження. 2016. № 5. С. 20-32.
14. Дайнен Д. Все більш потужний союз. Курс європейської інтеграції/Транс. Англійська мова - Київ: К.І.С., 2006. 696 с.
15. Дерєга В.В. Характеристики та особливості розширення ЄС. Глобальна та європейська інтеграція: освіта. Керівництво/Керівник Багмет М. О. Миколаїв: Видавництво МДСУ, 2008. с. 120-139.
16. Зайцев Б.О., Коваль Н.Б. Ключові аспекти виходу Великобританії з ЄС: вплив на Україну/Геннадій Удобенко МЗС Української академії закордонних справ: аналітична записка. Київ: CMD, 2019. С. 1-8.
17. Зарембо К.О. Європейські армії - реальність чи ілюзія ?//Правда про Європу. 16 березня 2015 року. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/03/16/7031852> (дата звернення: 2022.08.03).
18. Європейська інтеграція: навч. посібник. Київ : ЦУЛ, 2014. 344 с.
19. Кандуба Т.Ю. Атлантизм в зовнішній політиці урядів Тоні Блера: дис. канд. іст. наук: спец. 07.00.02. Донецьк, 2010. 215 с.
20. Копійка В.В. Великобританія та формування принципів спільноти ЄС//Практичні проблеми міжнародних відносин. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка. Інститут міжнародних відносин. 1999. С. 3-11.

21. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: історія та принципи функціонування: освіта. Навчальний посібник/під редакцією Л.В. Губельського. 2-е видання, виправлення. І доповнення Київ: Знання, 2012. С. 759.

22. Крушинський В.Ю. Великобританія в процесі європейської інтеграції: докторська дисертація. Наука: 23.00.04. Київ, 2004. с. 471.

23. Магда Є.В., Павленко В.М. Роль Північноатлантичного альянсу в розвитку системи європейської безпеки: інтереси США і Російської Федерації//Гілея: Науковий вісник. наукові праці/гл. ред. В.М. Васікевич Київ, 2009. № 20. с. 120-132.

24. Мартинов А.Ю. Загальна зовнішня та оборонна політика Європейського Союзу (90-ті роки 20 століття - 10-ті роки 21 століття). Погляд з України: монографія. Київ: Національний інститут історії України, НАН, 2009. С. 262.

25. Миронова М.А. Трансформація відносин між Європейським Союзом і США після біполяризації: автореф. - Так. докт. філос. наук. Наука: спеціаліст 23.00.04 - 92 «Міжнародна система та політичні проблеми сучасного розвитку». Київ, 2007. С. 22.

26. Неприцький О.А. Британія та європейська інтеграція (1990-ті рр.): дисертація. Доктор історичних наук: 07.00.02. Х., 2003. 230 с.

27. Нечаюк І.О. «Євроскептицизм» у процесі європейської інтеграції (кінець ХХ - початок ХХІ століття): автореф. - Так. докт. іст. наук: 07.00.02 - «Всесвітня історія». Київ, 2013. С. 20.

28. Павленко О.М. Перспективи формування військової політики ЄС//Стратегічна панорама. 2006. no. 1. С. 1-21.

29. Пік С.А. США - Великобританія: «Особливі стосунки»: монографія. Київ: Знання, 2006. С. 283.

30. Руда В.В. Виникнення та розвиток аспектів зовнішньої політики ЄС: передмаастрихтський період//Європейські історичні дослідження. №. 7, 2017. С. 6-16.

31. Сауряк Т.А. Формування європейського простору безпеки в політико-історичному контексті//Гілея: Науковий вісник: Збірник наукових праць/гл. ред. В.М. Васікевич Київ, 2011. № 44. С. 695-705.

32. Семенюк О.Л. Загальна політика Європейського Союзу в галузі безпеки і оборони в контексті розширення: автореф. докт. філос. наук. Наука: спеціаліст 23.00.04 - «Міжнародна система і політичні проблеми глобального розвитку». Київ, 2007. С. 20.

33. Сім наслідків виходу Великобританії з ЄС.
[URL:https://www.volynnews.com/news/policy/7-naslidkiv-vykhoduvelykobrytaniyi-z-yes/](https://www.volynnews.com/news/policy/7-naslidkiv-vykhoduvelykobrytaniyi-z-yes/)

34. Склярєнко Д.В. Трансформація європейської політики США після закінчення холодної війни: дисс. докт. політ. наук: спец. 23.00.04. київ, 2004. с. 188.

35. Судак І.І. Особливості реалізації зовнішньополітичного курсу Великобританії//Питання міжнародних відносин. 2013. С. 202-214.

36. Федрішина К. В. Скільки коштуватиме вихід Великобританії з ЄС?
[URL:http://eizvestia.com/uk/ekonomikaukr/full/785-u-skilki-veikobritani%D1%97-obijdetsya-vihid-z-yes](http://eizvestia.com/uk/ekonomikaukr/full/785-u-skilki-veikobritani%D1%97-obijdetsya-vihid-z-yes)

37. Фішер Й. Історія повертається. Світ після 11 вересня і відродження Заходу. Київ: Темпора, 2013. 336 с.

38. Черінько І.П. Політика Великобританії щодо розширення Європейського Союзу (1997-2010 рр.): автореф. - Так. докт. філос. наук. Наука: 23.00.04 - «Міжнародна система і політичні проблеми глобального розвитку». Київ, 2012.

39. Яковенко Н.Л. Великобританія в міжнародних організаціях. Київ: Київський університет, 2011. 400 с.

40. Яковенко Н.Л. Великобританія в міжнародних організаціях: навчальний посібник. Київ: Видавничо-поліграфічний центр Київського університету, 2011. 400 с.

41. Яковюк І.В. Brexit: причини і наслідки британського референдуму. Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики: скидання. ст. за ст.1. ст. Наукова конф. для матерів. Харків: Право, 2016. С. 25-28.

42. Яковенко М.Л. Великобританія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на європейське лідерство. Київ: Науковий світ, 2003. С. 227.

43. Agreement on the withdrawal of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community. URL:

https://www.consilium.europa.eu/media/37099/draft_withdrawal_agreement_incl_art_132.pdf

44. Bindi F, Shapiro J. EU Foreign Policy: Myth or Reality ?//Assessment of Europe's Role in the World European Union Foreign Policy/ed. F. Bindi. Washington: Brookings Institution Press, 2010. 339-348.

45. Brexit: EU leaders seek to move talks to the next stage. BBC News. 2017. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-42362507>

46. Brexit explained: What is Theresa May's Chequers plan ?/Irish Times. URL: <https://www.irishtimes.com/news/world/uk/brexit-explained-what-is-theresamay-s-chequers-plan-1.3661485>

47. Brexit negotiations will begin after the UK elections. EU observer. 2017. URL: <https://euobserver.com/tickers/137614>

48. Brexit at the finish line: What has Boris Johnson negotiated in Brussels? URL: <https://Brexit: What happens now? BBC NEWS. URL: https://www.bbc.com/news/uk-politics-46393399>

49. Brussels is strengthening Brexit policy on the rights of EU workers. Financial Times. 2017. URL: <https://www.ft.com/content/13845908-25ad-11e7-8691-d5f7e0cd0a16>

50. Biskop S. Defense of Great Britain and Europe: lead or leave/S. Biskop//International relations. Oxford: Royal Institute of International Relations, 2012. № 88:6. P. 1297-1313.

51. UK political archives. URL: <http://www.britishpoliticalspeech.org/speecharchive.htm>
52. Cyr A. Great Britain, Europe and the United States: Change and Continuity/I. Arthur Cyr. international relations. Oxford: Royal Institute of International Relations, 2012. № 88:6. P. 1315-1330.
53. Deaddow O. New Labour and the reinterpretation of British and European history//Charles A. media in expanded Europe: politics, politics and industry. Intelligence. Chicago, 2009. P. 133-143.
54. Davidson I. Blair's European dilemma//Project Syndicate. 2005. May 9. P. 1-17.
55. Draft EU Withdrawal Agreement - 19 March 2018/Ministry of EU Withdrawal Affairs. London, 2018. P. 129.
56. European foreign policy. Basic Documents/Ed. Poe Ch. Hill, K.E. Smith. London, 2000. P. 477.
57. Margaret Thatcher Foundation. Thatcher Archive. URL: <http://www.margaretthatcher.org/archive>
58. Matthew Ward. UK-EU trade statistics, briefing paper. Ward, Matthew. №. 7851, Nov. 30, 2018 House of Commons Library. URL: <https://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/CBP7851#fullreport>
59. Negotiating document on Article 50 negotiations with the UK. URL: <https://ec.europa.eu/commission/brexit-negotiations/negotiating-documentsarticle-50-negotiations-unitedkingdom>
60. Political declaration setting the framework for the future relationship between the European Union and the UK URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/37059/20181121-cover-politicaldeclaration.pdf>
61. Sinn Féin calls for a vote on Irish reunification if UK backs Brexit/The Guardian URL: <https://www.theguardian.com/politics/2016/mar/11/sinn-fein-irishreunification-vote-brexit-eu-referendum>

62. Smith M. European foreign and security policy. Institutionalization of cooperation. Cambridge, NY: Cambridge University Press, 2004. P. 291.

63. Treaty Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community, signed in Lisbon on 13 December 2007.

64. The Coalition: our program for government. London, 2010. P. 36.

65. The economic impact of the Brexit deal, Centre for Economic Efficiency, UK in a changing Europe. URL: <http://ukandeu.ac.uk/wpcontent/uploads/2018/11/The-economic-consequences-of-Brexit.pdf>

66. The future relationship between the UK and the European Union, July 2018.: <https://www.gov.uk/government/publications/the-future-relationship-between-the-united-kingdom-and-the-european-union>

67. The government's negotiating goals for leaving the EU: the prime minister's speech. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/the-governments-negotiating-objectives-for-exiting-the-eu-pm-speech>

68. The UK's exit from the EU and a new partnership with the EU. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/589189/The_United_Kingdoms_exit_from_and_partnership_with_the_EU_Print.pdf

69. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. / Official Journal of the European Union. URL: <http://eur-lex.europa.eu/>

70. The Economic impact of the Brexit deal, Centre for Economic Efficiency, UK in a changing Europe. URL: <http://ukandeu.ac.uk/wpcontent/uploads/2018/11/The-economic-consequences-of-Brexit.pdf>

71. The National Archives. URL: <https://www.nationalarchives.gov.uk/>

72. The New Hope. Labour Party: 1983//Political Science Resources. 2007. URL: <http://www.politicsresources.net/area/uk/man/lab83.htm>

73. Understanding the economic impact of Brexit, Institute for Government.

URL:

<https://www.instituteforgovernment.org.uk/sites/default/files/publications/2018%20IfG%20%20Brexit%20impact%20%5Bfinal%20for%20web%5D.pdf>

74. Great Britain. World Bank data. URL:

<https://data.worldbank.org/country/GB>

75. Webb D, Kip M. Summary: UK-EU economic relations. House of Commons Library. 2016. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn06091/>

76. Was der Brexit Deutschland kosten könnte Süddeutsche Zeitung URL:

<http://www.sueddeutsche.d>

77. Boris Johnson: URL: https://lb.ua/file/person/3441_dzhonson_boris.html